

Иван Николов

**Българите в Югославия -
последните Версайски заточеници**

Босилеград 2002

УВОД

Лош е навикът ни непременно да се гордеем с историята си. Понякога трябва и да се срамуваме от нея. Защото, погледната отблизо, тя не е нищо друго, освен едно отвратително тресавище от човешка кръв и плът, което вече с векове наред поглъща най-младите и най-способните ни хора, които можеха да направят много повече за нас със своя ум и труд, отколкото със своята кръв. Като че ли все още не осъзнаваме колко ужасна и безсмислена е тази вечна война между роби и господари.

Ето защо, за правилно разбиране на проблемите на българското малцинство в Югославия или, както още ни наричат, на българите в Западните покрайнини, е нужно да имаме ясна и точна представа за ония исторически и съвременни, обществени и геополитически фактори, които по един или друг начин определят съдбата ни. Едва когато разберем историята си, ние ще можем да се ориентираме в настоящето и да си създадем визия за бъдещето. Това неизбежно ни се налага, защото настъпва времето, когато от пасивен политически обект ние ще трябва да се превърнем в активен политически субект и да поемем съдбата си в собствени ръце. Припомнянето на историческите събития и факти и тяхното критическо преразглеждане в никакъв случай не значи призоваване на призраците на миналото, а по-скоро – търсене на пътища към бъдещето.

Настоящата книга е опит да се разгледа положението на българското малцинство в Югославия през призмата на взаимодействието на външни и вътрешнополитически фактори, с цел да се изнамерят оптималните решения за нашето нормално развитие, паралелно и според изискванията на съвременния свят.

Предварително отхвърлям всички евентуални тенденциозни и злонамерени тълкувания на тази книга, които по инерция от миналото могат да я квалифицират като антисръбска и антидържавна. Аз само искам да дам своя скромн принос за развитието на демократичната политическа мисъл сред българите в Югославия, за да се изнамери оптимално решение за проблемите на българското малцинство в Западните покрайнини, без това да бъде във вреда на националните интереси на Югославия, на България и на сигурността в региона.

Надявам се с тази скромна книга да внеса поне малко светлина и надежда в изстрадалите души на моите изоставени от всички сънародници в Западните покрайнини. С нея отправям публично предизвикателство, молба и зов към всички европейски, югославски и български учени и политици в новите политически размествания на Балканите, заедно да положим максимални усилия, за да могат проблемите на българското малцинство да бъдат решени според изискванията на съвременната цивилизация, с една единствена цел - да ни се създадат нормални условия за живот. Един народ, лишен от свободата си, винаги е потенциална опасност – и за себе си, и за обкръжението, в което се намира. А аз не искам моят народ да се превърне в нова кризисна точка на Балканите.

1. Създаване на българското малцинство в Югославия

Историята на българското малцинство в Западните покрайнини е част от сложната история на Европа и на Балканите, а самото му създаване е резултат от динамичните и противоречиви взаимоотношения между европейските и балканските държави в началото на XX век. Ние имаме нещастieto да попаднем под влиянието на световния военен и политически ураган, който бушуваше на Балканите в началото на XX век и това предопредели трагичната ни съдба до наши дни.

Три основни фактора определят създаването и трагичната участ на българското малцинство в Югославия. Това са: вековните великосръбски стремежи за доминация на Балканите и овладяване на български земи, крушението на българския национален идеал за национално обединение на всички българи в една държава и егоистичните интереси на Великите сили в началото на XX век в този регион.

Великосръбските стремежи за овладяване не само на български земи и хегемония на Балканския полуостров водят корените си от Средновековието и по-точно - от двамата средновековни сръбски владетели - Стефан Неман и Стефан Първовенчан и особено от неговия брат Сава, чиято теократична доктрина е залегнала в основите на сръбската държавност. Сава идентифицира династичните с религиозните въпроси и стига до обожествяване на владетеля. Църквата става ревностен защитник на държавата, религиозният национализъм се трансформира в политически. Оттогава датират и първите опити на сръбската държава за овладяване на български земи. Тези опити не са основани на исторически и етнически права, те преследват ясни политически и военностратегически цели.

През XII и XIII век сръбският натиск на изток се усилва. Не без подкрепата на Византия сръбите временно проникват на българска територия и на свой ред биват отблъсквани от българите. Върхът в тези завоевателски начинания представлява цар Душановото царство. И въпреки че по мненията на авторитетни световни историци това царство си е чиста историческа случайност, сръбската националистическа интелигенция в началото на XIX век, най-напред чрез поп Йован Раич, Захари Орфелин, Гаврило Венилович, Вук Караджич, Доситей Обрадович, а след това и чрез “Начертанието” на великия сръбски държавник Илия Гарашанин, трансформира панславянската идея в пансръбска и си поставя за цел да създаде нещо като сръбска империя, която да обхваща Сърбия, Черна Гора, Босна и Херцеговина, Хърватско, Словения, Войводина, Косово, Македония и големи части от България и Албания.

Тук е интересно да се отбележи вниманието, което Гарашанин отделя на България. Анализирайки извънредното стратегическо положение на България в контекст на тогавашното геополитическо разпределение на силите и критикувайки руската политика на Балканите, Гарашанин поставя задачата за освобождение, т.е. присъединение на българите към Сърбия. Така той поставя един от основните принципи на “Начертанието” си: “Сърбия трябва да отцепва от зданието на турската държава камък по камък и да използва този добър материал върху старите и добри основи на старото сръбско кралство, за да съгради и повдигне отново нова велика сръбска държава.”

Гарашанин далновидо предвижда, че в България ще се сблъснат сръбските и руските интереси и предлага няколко начина, с които да затвърди сръбското влияние над българите: 1. Княжество Сърбия да отвори училищата си за българите; 2. Младите българи да следват богословие в Сърбия и да бъдат връщани в България; 3. Да се отпечатват български църковни и други книги; 4. Да се изпращат агенти, които да проповядват, че само Сърбия ще избави българите.

След време “Начертанието”, под влияние на княз Михаил Обренович, ще претърпи известни изменения, но целта си остава същата: Сърбия трябва да бъде

средището, около което ще се обединят останалите югославски народи. Идеята за Сърбия като Пиемонт за южните славяни владее умовете на сръбските интелектуалци през XIX век. По-късно “Начертанието” ще претърпи още една “поправка” от Стоян Новакович. Той ще го обогати с “македонистичната теория”, усложнила македонския въпрос и създавала една от най-големите кризисни точки на Балканите. Идеите на Стоян Новакович са изложени в 6 основни тезиси: 1. Македонските славяни не са нито сърби, нито българи, а отделен народ – македонски; 2. Македонският диалект да се отдалечава от българския книжовен език; 3. Сръбският език да навлиза в македонския; 4. Да се използва сръбската азбука; 5. Да се хули делото на Българската Екзархия като денационализаторско дело в Македония; 6. Да се внушава непрекъснато, че македонците нямат нищо общо с българите.

Сръбските аспирации към българските земи частично са задоволени с Берлинския конгрес и анексирането на част от Поморавието с градовете Враня и Пирот, но те няма да спрат до тук. Сърбия все повече навлиза в териториите, които са населени с българи. В Сръбско-българската война от 1885 Сърбия проявява намерение да овладее българските земи поне до София, но това не се оказва по силите ѝ. Сръбските военни действия на територията на Босилеградско през юни 1913г., септември 1915г. и май 1917г. са поредният неуспешен опит за овладяване на западните български земи.

Малко по-късно, благодарение на благоприятното стечение на международните обстоятелства, свързани с противоречията между европейските държави, ловката дипломация на Никола Пашич и огромните жертви на сръбския народ през Първата световна война, Сърбия постепенно осъществява “югославския” си проект, който в основата си не е нищо друго, а само второ име за Велика Сърбия и осъвременена версия на “Начертанието” на Гарашанин.

Този проект е осъществен на 1 декември 1918г. със създаването на Кралството на сърби, хървати и словенци, въпреки че голяма част от хърватската и словенската интелигенция е била против. За създаването на Югославия и този път ще се окажат решаващи международните обстоятелства, а не южнославянските идеи, и още по-малко – волята на югославските народи.

След Първата световна война в Европа настъпват големи геополитически размествания. Общеизвестно е, че системата от Версайските договори е осъдила Европа на Втора световна война, довела до масов геноцид и полувековна надпревара във въоръжаването между двете световни суперсили. Едва към края на XX век, с обединението на Германия и разпадането на СССР, Европа успява частично да се отърси от версайското наследство. Това довежда до още по-силен икономически и културен подем в Западна Европа. Остават още четири “мирни” договора: с Австрия от Сент-Жермен; Унгария от Трианон; България от Ньой и Турция от Севър, които също допринасят за Втората световна война, холокоста, половинвековното съветско присъствие в Източна Европа и трайна дестабилизация на Средна и Югоизточна Европа. Тези договори, от една страна, разделиха държави и население, което вечно ще се стреми към своето повторно обединение, а от друга страна, създадоха многонационални държави, в които една етническа група иска да владее над другите. Така беше в Чехословакия, където чехите доминираха над словаците; в СССР, където русите владееха над другите многобройни народи и в Югославия, където сърбите чрез краля, министрите, столицата и армията, в която имаха 161 от 165 генералски места, владееха над другите югославски народи.

Оказа се, че демократизацията още повече усложнява международните отношения. Политици - популисти от мнозинството много скоро разбраха, че най-късият път да спечелят властта е подклаждането на тлеещо недоволство и страх от малцинствените етнически групи. През 1937г. британският историк Тревелиан изказва отчаянието си от неспособността на демократичните институции да превъзмогнат

етническите стълкновения по следния начин: “Истината е, че дори и най-съвършената и разработена демокрация се прилага много трудно, ако се отнася до малцинство, което не иска да живее под ваша власт. Ние много добре знаем, че ние никога не сме могли да използваме демокрацията си в опитите да владеем над ирландците”.

И още нещо. Геополитическите размествания в Средна Европа доведоха до нейната “балканизация” и в икономически план. След разпадането на Хабсбургския митнически съюз от 50 милиона души, се увеличава икономическата пропаст между Западна, Средна и Югоизточна Европа, която се задълбочава още повече с въвеждането на марксистката икономика след Втората световна война. Това обаче се вижда едва от днешната дистанция от време. Но тогава, след победата над Централните сили, силите на Антантата искат да си осигурят своите позиции на Балканите. С тази цел те разделят Австро-Унгария и създават Югославия с цел - да им послужи като бариера, с която да спрат завинаги пангерманските стремежи за световно господство и по-конкретно, за овладяване на петролните поля на Близкия изток. В този момент интересите на Великите сили победителки в Първата световна война съвпадат с интересите на великосръбската националистическа политика и довеждат до създаването на Югославия.

Експлоатирайки идеята за единство на южните славяни, крал Александър, подкрепян от консервативните великосръбски националисти, с насилствените методи на обединение ще създаде мъртвородена държава, която и от вътрешнополитическа, и от международноправна гледна точка е нелегална и нелегитимна.

За нашия анализ е важно да посочим, че различните територии на Кралството на сърби, хървати и словенци са включени в нейната държавна територия по 6 различни начина: 1. Сърбия влиза в Кралството на СХС като суверенна и международно призната държава с конституционен и държавен преврат, прекъсвайки континуитета си. 2. Хърватско влиза в Кралството на СХС като временна държава, възникнала с разпадането на Австро-Унгария, но тя задържа континуитета си. Хърватският Сабор анулира хърватско-австроунгарското споразумение, възстановява автономията си, която е имала преди това, и едва след това влиза в КСХС. 3. Словения, Далмация, Босна и Херцеговина не са имали собствена автономия и затова те се обвързват с Хърватско. 4. Черна Гора влиза като самостоятелна и международно правно призната държава, но като окупирана от страна на Сърбия. 5. Войводина, от гледна точка на международното право, фактически е анексирана от страна на Сърбия, както и Македония. 6. Западните покрайнини са окупирани въз основа на международен договор, но преди да се произнесе международната разграничителна комисия. Такъв насилствен начин на създаване на Югославия впоследствие ще доведе и до нейния фатален край.

В новата държава Сърбия внася 953 милиона франка международни дългове, спрямо 43 милиона франка на всички останали територии. Веднага след това останалите краища са ограбени с валутна измама при смяната на останалите валути за динари. Войводина, Хърватско и Словения плащат 5 пъти по-големи данъци от Сърбия. Всички данъчни чиновници в новата държава са подменени със сърби. Новата държава е разделена на 9 бановини, от които сърбите контролират 6. Така една четвърт от населението контролира 2/3 от земята, което е продължение на старата сръбска хегемония. От друга страна, Словения, Хърватско, Славония и Войводина, които дават около 2/3 от държавния бюджет, в неговото разпределение участват със 17%, а Сърбия със 57%. Инвестициите в Сърбия са 63% спрямо 9% в Хърватско и Славония и 4% във Войводина (за период 1925-1934). Само Германия е заплатила 666 милиона златни марки за военни репарации, които изцяло са похарчени в Сърбия.

Само 4 дни след създаването на Югославия, на един площад в Загреб, сръбски войници стрелят срещу маса протестиращи хърватски демонстранти, убиват 13 и раняват

17 души. Така идеята за мирно съжителство на югославските народи е била осквернена още в самото начало. Сърбите заемат всички лостове на управлението и налагат суров режим. Националната еуфория на сърбите се превръща в колективно високомерие. Хърватите протестират с парламентарни средства, докато главният защитник на тяхната кауза - Стейпан Радич пада убит наред с парламента от сръбския депутат Пуниша Рачич. Хърватските националисти реагират със създаването на усташкото движение. Същевременно и в другите краища на новоформираната Югославия избухват размирици.

По същото време в Македония се води сурова кампания за национална асимилация, т.е. налагане на сръбско национално самочувствие на македонското население. Тази анексионистична политика предизвиква най-енергичната съпротива на народа. Базирани в България и имащи подкрепата на местното население, комитите на ВМРО повеждат истинска гражданска война срещу сръбската администрация в Македония. Сръбската полиция отговаря с нечувани жестокости. Крал Александар въвежда диктатура, която още повече ще задълбочи пропастта между сръбската власт и населението.

Не по-добро е положението и в Черна Гора. Старият черногорски княз Никола I е свален от военните и изгонен във Франция, а Белград се заема с усмиряване на неговите верни поданици. И тук избухва гражданска война между "белите" и "зелените", в която сръбската армия и полиция сурово наказват местното население. За две години повече от 4000 черногорци са арестувани, други са изгонени, избити и лишени от имотите си.

Така, под натиска на великосръбския хегемонизъм, идеята за съвместно съжителство на южнославянските народи е подложена на големи изпитания. Сърбия настоява за унитарна и централизирана държава под короната на Карагеоргиевичите, а в Хърватско, Словения и Черна Гора нарастват силите на конфедерализма и дори независимостта. Това довежда до убийството на сръбския крал Александар от страна на ВМРО и усташите по време на официално посещение във Франция.

Общо взето това е атмосферата, в която българите от Западните покрайнини влизат в състава на новобразуваната Югославия. Това всъщност е атмосфера на национално потисничество и терор. Но това е само първият фактор.

Вторият фактор е деликатното положение на България.

В резултат на Берлинския конгрес българската нация е разпокъсана и възниква "общонародният въпрос" - как да се осъществи национално обединение. След като пропадат всички опити този въпрос да се реши с мирни средства, България се насочва към единственото останало средство – войната. Въпреки че тя се готви за тази война повече от 25 години, е наясно, че сама срещу Турската империя няма никакви шансове. България търси съюзници сред балканските страни, които също имат интереси от изгонването на Турция от полуострова. През 1912г. е създаден Балканският съюз между България, Сърбия, Гърция и Черна гора, с цел чрез война да се освободят поробените народи и точно да се разпределят сферите на влияние между тях. Така започва първата Балканска война, в която със сдружени сили е освободена Европейска Турция, но веднага след подписването на мирния договор с Турция, Гърция и Сърбия сключват нов таен договор, насочен срещу България. Войната приключва с първата национална катастрофа за България. С Букурещкия мирен договор от България са откъснати Южна Добруджа и цяла Македония, без Пиринския край.

Населението на Македония не желае да се примири със сръбската окупация. Четите на ВМРО вдигат Тиквешкото въстание, освободени са Неготино и Кавадарци, но скоро въстанието е потушено. През септември 1913г. въстаници освобождават Охрид и Струга, но България е разгромена и не може да се притече в помощ на Охридското въстание. Тя обаче не може да се примири с наложеното ѝ положение.

Когато на 28 юни 1914г. сръбски националисти убиват австроунгарския престолонаследник в Сараево и започва Първата световна война, за всички е ясно, че България ще воюва на страната на онзи, който осигури освобождението на Македония. И Централните сили, и Антантата залагат на България, но българските политици правят погрешна преценка кой ще излезе победител от войната и застават на губещата страна. Централните сили тогава в по-голяма степен гарантират осъществяването на националното обединение и връщането на териториите, отнети през 1913г. Но българските политици не вземат предвид неизчерпаемите човешки ресурси на Антантата – страни, които могат да водят дълга и упорита война.

Първата световна война приключва с нова национална катастрофа за България, която е заложила осъществяването на националния си идеал за обединение на евентуална победа на Централните сили. В преговорите по условията за мир в Парижкото предградие Ньой, през 1919г., сръбската делегация, начело с Никола Пашич, поставя големи териториални претенции към България като иска да завземе градовете: Петрич, Кюстендил, Радомир, Брезник, Белоградчик, Кула и Видин с районите им. Тези искания тя оправдава със “стратегически” и “етнически” съображения, дори предлага някакви фалшифицирани документи, с които доказва наличието на двестахилядно сръбско малцинство в България. Много по-късно министър-председателят на Англия и един от най-влиятелните участници на Парижката мирна конференция Лойд Джордж ще признае, че документацията, предоставена от съюзниците им, е била фалшива. Великите сили отхвърлят повечето от териториалните искания на Сърбия, но все пак решават да направят някои “корекции” на българо-югославската граница в полза на Югославия не защото са убедени в коректността на техните искания, а просто защото Сърбия е техен верен съюзник и те имат задължения към нея.

На 27 ноември 1919г. България е принудена да подпише унизителния Ньойски мирен догово, с който, покрай другите унизителни условия, се задължава да предаде територията на Струмишко, Босилеградско и Царибродско на новообразуваното Кралство на сърби, хървати и словенци. Член 27 от договора само ориентационно определя новата граница, като с член 29 е предвидено създаване на международна разграничителна комисия, която да определи граничната линия на място, така че тя да е географски оправдана и възможна и да не пречи на разделеното население. Тази международна разграничителна комисия, съставена от френски, британски, японски, сръбски и български представители, още в началото се натъква на непреодолими трудности. Новата граница не може да се трасира според поставените изисквания. Френският представител полковник Ордеони признава, че няма по-неестествена граница от тази, която игнорира всички географски и етнографски условия и затваря многохилядно население в лабиринт от безизходни клисури, затворени от изток от границата, а от запад - от непроходима крепост от планини.

Самото население посреща с бурни протести решенията на Ньойския договор. Още щом започват да пристигат първите вести за проектодоговора през есента на 1919г., спонтанно избухват масови митинги в Трън, Цариброд и Босилеград, на които са гласувани резолюции с потресавашо съдържание и изпратени до министър-председателите на Мирната конференция в Париж. Изпратен е и един адрес-плебисцит до председателя на мирната конференция Клемансо, подписан от 12 500 души от Трънско, 22 500 души от Босилеградско и 4 200 глави на семейства от Царибродско. Във всичките тези документи се подчертава българската етническа принадлежност на населението, което се позовава на великите принципи за самоопределение и свобода и се протестира срещу предаването им на Сърбия. Дори и в самата Югославия се чуват гласове против завземането на тия очевидно български краища в полза на братските интереси между двата народа. Във

френския вестник “Рапел” открито се заявява, че завземането на тия “чисто български земи е груба военна и политическа грешка, която това население ще превърне в пушечно месо”. “...Ако бяха запитали сръбския народ, той би се противопоставил на едно подобно изпълнение на тази точка от Ньойския договор” - пише този вестник.

Решенията на международната разграничителна комисия се забавят и сръбските войски на 6 и 7 ноември 1920г. завземат територията на Босилеградско, Царибродско, части от Трънско и Кулско и едно село във Видинско, с обща площ от 1545 кв. км., на която живеят около 80 000 етнически българи, разпределени в един град, 3 пазарни средища и 118 села, в които има 115 първоначални училища, 6 прогимназии и една гимназия, в които 269 учители преподават на 7 892 ученици. Има и още 45 черкви с 42 български свещеника. Българската държавна администрация и училищните власти се оттеглят в България, а българските вестници в траурни издания отбелязват, че: “Западните покрайнини в 8 и половина сутринта на 6 ноември са окупирани”.

Понятието “Западни покрайнини” се използва и до днес. В Югославия това название се счита като акт за териториални претенции или поне като иск за политическа автономия на тази област. Всъщност понятието “Западни покрайнини” е географско-историческо понятие, с което в България се означава цялата тази област от двете страни на границата. Обаче вариации на това понятие като “крайнина”, “покрайнина”, “краище” се срещат в трудовете на известни български учени (Константин Иречек, Симеон Радев, Йордан Захариев) далеч преди Ньойския договор. Така че порицаването на името на областта е точно пресметнат политически опит, заедно с името на областта да се заличи и нейният български характер.

Подобно е и широко разпространеното заблуждение, че тази територия е част от военните репарации, които България е длъжна по Ньойския договор да заплати на Югославия. Това пропагандно клише, съзнателно създавано и разпространявано у нас с десетилетия, има едничката цел да оправдае една чисто завоевателна постъпка. Международното военно право не познава окупиране на чужди територии и на чуждо население като начин за военно обезщетение. Освен това, България е заплатила присъдените ѝ военни репарации със злато, въглища и жив добитък. Истината е, че завземането на Западните покрайнини е част от националната доктрина за Велика Сърбия. Въпреки че на Парижката мирна конференция Сърбия не успява да осъществи всички териториални претенции срещу България, завемайки стратегически важните височини край българската граница, тя иска да осъществи военно преимущество, с цел да се доближи до Земенското дефиле и Пернишкия каменовъглен басейн, както и да си осигури железопътната линия Враня – Скопие. Така Сърбия с дипломатически средства и използвайки благоприятното международно положение, успява да осъществи част от целите си, които не е успяла да постигне в Сръбско-българската война от 1885г., както и през Втората балканска война от 1913г..

На 6 ноември 1920г., когато сръбските войски влизат в Цариброд, влакова композиция с 25 вагона бежанци тръгва за България. В Босилеград сръбските войски са посрещнати само от един-единствен човек и се обявяват като “освободители на своите заробени от българите братя”. Обаче само три години и половина преди това Босилеград е бил опожарен от четниците на Коста Йованович Печанац, който избива 32 души цивилно население и опожарява 317 къщи в околните села.

Маса от около 30 000 бежанци от Западните покрайнини в следващите няколко години ще залее България. Около 5 000 от тях по-късно ще избягат в Западна Европа и Америка. Създадена е една от най-нехуманните граници в Европа, сполучливо наречена от западен журналист “черната граница”. Тя пресича 25 села и разделя дворове, ниви, къщи, извори, кладенци, гробища, черкви, пътища, семейства, роднини, приятели... Това е една

от най-укрепените граници в Европа по това време, с опънати телове и заредени бомби върху тях, с гъсто разположени гранични стражи. Пограничните съоръжения имат за цел да сплашат населението и сами по себе си са доказателство, че заграждат чужди земи.

В граничните села е забранявано да се държат кучета, да се използва светлина вечерно време, да се сеят високи култури край границата. Тогава възниква и проблемът с двувластните имоти, който и до днес не е решен напълно. Френският журналист Анри Позе, който, както сам пише, "...обича Сърбия и ѝ го е доказал достатъчно в течение на 20 години" в книгата си "Войната се връща", е оставил потресаващи свидетелства за характера на тази граница, като: "Аз видях български майки, гробовете на чиито деца са на югославска земя, да идат и плачат на няколко метра от скъпите им гробов понеже им е забранено да се приближат. Те са все пак щастливи, че докато е копана някоя вълча яма, не са изхвърлени костите върху насипа на нещастните малки мъртви – както видях при Извор".

Жените в Босилеград три години са ходили в траурни черни забрадки в знак на жалост и протест, но всичко е било напразно. Само след 41 години от освобождението от турско робство българите от Западните покрайнини отново попадат в чужда и неприятелски разположена към тях страна. Стечението на международните обстоятелства е такова, че просто не може нищо да се направи. България е разгромена и е принудена да даде Западните покрайнини, части от Смолянско и Беломорска Тракия, да плати тежки военни репарации, за да спаси страната от пълна международна окупация. Друг изход няма. Тя се намира в международна изолация.

Най-влиятелните и мощни европейски държави тогава са на страната на Сърбия. По този начин Англия се стреми да я превърне в първостепенен фактор на Балканите и чрез нея да закрепят своите позиции в Югоизточна Европа. Сърбо-хърватско-словенското кралство тогава има подкрепата и на Франция, която също е настроена враждебно към България. Освен това, Сърбия е верен съюзник на Англия и Франция в току-що завършилата война и те искат по някакъв начин да ѝ се отблагодарят, като я възнаградят. Единствено благоприятна за България е позицията на Италия, но тя има интереси с Англия и Франция и в крайна сметка се подчинява. САЩ също показват колебание, но впоследствие и те отказват да развалят отношенията си с европейските си съюзници. Русия тогава не е влиятелен международен фактор, защото след Октомврийската революция не е призната от никоя западна страна, а България не може да разчита на нея, защото не иска да е проводник на руските интереси на Балканите.

Така е създадено българското малцинство на териториите, определени с клаузите на Ньойския договор. Съставна част от него са и ония българи, попаднали в Югославия по силата на Берлинския конгрес и запазили националното си чувство.

2. Българското малцинство в Кралство Югославия

В сложните вътрешни и външно-политически обстоятелства, в които се намира Кралство Югославия в периода между двете световни войни, новосъздаденото българско малцинство понася всички трудности и изпитания, на които са подложени всички югославски народи и народности под натиска на великосръбския хегемонизъм.

"Начертанието" на Гарашанин осъществява стремежите на сръбската националистическа интелигенция и практически създава Велика Сърбия, но започва да дава и първите си горчиви плодове. Крал Александър постепенно вижда Югославия, заобиколена с враждебно настроени страни, които явно искат да възстановят заетите от сърбите области. Това ще доведе до първото разпадане на Югославия, през април 1941г.

Още с идването си в Западните покрайнини сръбските власти започват отворена денационализаторска политика, която има за цел да пречупи българския дух на населението и да му наложи сръбско национално самочувствие. Официалната политика не признава съществуването на други народи и народности в Югославия. Сърби, хървати и словенци са един “триименен народ”, а българите са “освободени” краища от “Стара Сърбия”.

Закрити са всички български училища и черкви, от свещениците се иска да подпишат декларации, че са сърби, ако искат да останат по родните си места. На търговците и занаятчиите също се оказва натиск да се декларират като сърби и да преименуват фирмите си на сръбски език. Скоро следва и насилствено сръбизиране на имената, като им се слага –ич частица на края. Отварят се сръбски първоначални училища, в които децата са карани насила да учат сръбски език, история и култура. Отварят се и вечерни училища, в които младежта е насилвана да учи сръбски език.

Организацията “Сръбски национален комитет за култура и просвета” има за цел да внуши сръбско национално самочувствие на българското население, и че на 6 ноември 1920г. е “освободено” и влиза в пределите на “Стара Сърбия“. Българският език се преследва навсякъде. В първия опит за мобилизация се отзовават само 15% от повиканите, останалите предпочитат да емигрират. На населението се налагат тежки реквизиции, глоби, данъци, такси и принудителен труд. Сръбските чиновници са на издръжка на местното население. Тъй като Западните покрайнини са изкуствено присъединени към Югославия, няма пътища с вътрешността на страната, чувства се недостиг на храна. Прекъснати са вековните търговски връзки с българските пазарни центрове - Кюстендил, Трън, Враца, София и по-нататък към Солун и Варна. От друга страна, поради високите планински вериги населението не е в състояние да се свърже със сръбските пазари. Тук обаче стоките, които то произвежда, са неконкурентноспособни в сравнение със сръбските. Прекъснати са и печалбарските възможности като традиционно занимание на хората от тоя край. Не се урежда въпросът с двувласните имоти. Те са принудени нелегално да минават границата, за да обработват имотите си. Това става повод за чести убийства, с които сръбската власт застрашава населението и се разплаща с най-непокорните. Годишно падат 14 – 16 жертви при нелегално минаване.

През 1929г. е проведена първата среща между български и сръбски представители, на която сърбите искат да се ликвидират двувластните имоти и да се създаде зона от 10 км. от българската страна, в която да не се заселват бежанци от Западните покрайнини. Те прокламират, че са готови да дадат паспорти на всички желаещи да заминат за България, ако предварително продадат имотите си. Само за една седмица в Босилеградско постъпват 1000 заявки за паспорти и властите отменят тяхното издаване.

Тежките условия за живот довеждат до съпротива, а съпротивата на свой ред довежда до засилване на терора и насилията от страна на властите. Адският кръг се задейства. До 1939г. на границата са избити над 300 българи. Налага се репресивен метод на управление с арести, побоища, изнасилвания и тормоз. Дори сръбските учители, работили в Босилеградско през междувоенния период, са възмутени от жестокостите на жандармите и граничарите.

Жестокостите на границата предизвикват много хора в България и в света да се обявят в защита на българското население. Статии за положението на българите в Югославия публикуват редица европейски вестници, като италианските: “Импера”, “Куриеро Адриатико”, “Ламброзиено”, “Трибуна”, германския “Телеграф ю Берлин”, английския “Манчестер Гардиън”, “Таймс” и много други. Дори кореспондентът на “Берлинер Тагеблат” е изгонен от Белград за отразяване на събитията край границата.

Демократичната политическа система, наследена от времето на България, се разпада. Някои от членовете на българските политически партии са привлечени в съответни сръбски политически партии. На изборите, провеждани между двете световни войни в Босилеградско и Царибродско под силен полицейски натиск, редовно побеждава проправителствената Югославска радикална партия. Ролята на опозиция изпълнява Демократичната партия на Люба Давидович, но за нея е характерно това, че всички постъпват като сръбски партии, т.е. не само не защитават правата на българите, но дори и не признават тяхното съществуване. Единствено изключение прави тогава незначителната Комунистическа партия, която, изхождайки от принципни становища и от идеализма на нейните млади привърженици, пропагандира справедливо решаване на националните въпроси, а някои от нейните представители дори обещават, че когато победи пролетариатът, Западните покрайнини чисто и просто ще бъдат върнати на България. Времето обаче ясно е показало, че нито една сръбска политическа партия от началото до днес не се е ангажирала с решаване на националните проблеми на българското малцинство, а само са го използвали като гласоподавателна машина за свои цели в борбата за власт, давайки голи обещания, които нищо не им струват.

Националистическият натиск за сърбизиране на българското население край границата най-напред се посреща с пасивна съпротива, а след известно време съпротивата придобива организиран характер. На 15 и 16 юни 1924г. Временният Върховен комитет за бежанците свиква в София първата конференция на бежанските дружества от Цариброд, Босилеград и Трън. С това се поставят основите на една легална организация, която успява да организира почти всички бежанци от Западните покрайнини и развива мащабна политическа дейност в България и Западна Европа. Издава вестниците “Западни покрайнини” и “Западно ехо”, има 68 дружества и над 3000 членове. Тази организация се грижи за настаняване на бежанците, държи будно общественото мнение в България, а в политически план пропагандира ревизия на Ньойския договор.

Най-големите си успехи тази организация постига под председателството на доц. Емануил Попдимитров, родом от село Груинци, Босилеградско. На Петия конгрес на малцинствата, организиран от Обществото на народите през 1929г. в Женева, въпреки противодействието на югославската страна да не бъде допуснат български представител в залата, Ем. Попдимитров успява да се пребори за правото на съвещателен глас и запознава конгреса с областта, която представлява и предоставя на делегатите карти и статистически данни за насилия над населението. Там той произнася бляскава реч и с подкрепата на руската, унгарската, еврейската и делегацията на испанските каталонци, успява да постигне значителен успех – конгресът фактически признава съществуването на българско малцинство в Югославия и приема Върховния комитет за бежанците и Ем. Попдимитров като негови представители, нещо, което Югославия упорито отказва да признае. Така от Организация по настаняване на бежанците, Върховният комитет се превръща в легална политическа сила. На следващия ден Ем. Попдимитров прави изложение и пред конгреса на журналистите от европейските малцинства, среща се с множество политически личности и журналисти. Този успех подтиква външния министър на България Ат. Буров на 11 септември 1929г. пред Обществото на народите да повдигне въпроса за българското малцинство в Югославия.

За всичко това безспорна е заслугата на силната личност на Ем. Попдимитров. Той е един изключително ерудирани човек за епохата си, с огромен житейски опит, владеещ всички основни европейски езици и преди всичко лично мотивиран – роден е в Босилеградско. Прави огромно впечатление навсякъде, където се появи. Върховният комитет за бежанците редовно е канен на европейските конгреси на малцинствата. Дори и когато вече не съществува като организация, Ем. Попдимитров е канен лично да

присъствува. Унгарското списание “Песишхирлан” редовно публикува материали за Западните покрайнини. Леона Ламук и Ем. Попдимитров издават книга за националните малцинства. Директорът на секцията за националните малцинства при Обществото на народите, Аскорате, пристига в България да се запознае с проблемите на българското малцинство. С него пристигат много журналисти, които популяризират каузата на българското малцинство. Ем. Попдимитров лично ги развежда край границата.

Голямата популярност на Ем. Попдимитров предизвиква атаката на Ефтим Стефанов, който успява да предизвика неговата оставка от поста председател на организацията. Е. Стефанов обаче допуска груба политическа грешка като успява да прокара свое решение да не се изпраща представител на конгреса на малцинствата през 1931г., смятайки, че този форум е неефективен в защитата на малцинствените права. С това организацията е лишена от възможност за международна изява. Но Ем. Попдимитров продължава сътрудничеството си с централата на конгреса и успява да отпечата книги за Западните покрайнини на немски и английски език

През 1933г. Ем. Попдимитров отново е представител на Европейския конгрес на малцинствата и отново произнася бляскава реч в защита на всички българи в Югославия. Голямо значение за популярността на идеите на организацията в Европа има и изложението на Асен Ценов, секретар на Младежкия съюз на бежанците от Западните покрайнини, на Международния студентски конгрес на малцинствата през 1933г. Въпреки всичко това, Югославия отказва официално да признае, че на нейна територия има малцинства. Българите са причислени към “правите сърби”, турците са обявени за “сърби от мохамеданска вяра”, а евреите - за “сърби от юдейско потекло”. Именно затова бежанската организация хвърля значителни сили и средства да извоюва правото на национално малцинство с дейно участие на конгресите на малцинствата.

Под ръководството на Ем. Попдимитров към Върховния комитет е създаден и Научен институт “Западни покрайнини” от 44 известни имена на българската наука и изкуство, като Стилиян Чилингиров, Тихомир Павлов, проф. Анастас Иширков, проф. Йордан Иванов, проф. Стефан Младенов, проф. Георги Генов, Александър Балан и други. Целите на института са да събира и опазва материали за българския характер на населението от Западните покрайнини.

Освен Върховния комитет за бежанците, от 1923г. се говори за съществуването на Вътрешна западнопокрайнинска революционна организация “Въртоп”. Името си организацията е взела от един планински връх в Трънско. Тя е носител на идеята за открита и въоръжена борба за национално освобождение и присъединение към България.

Когато действията на Белград за денационализация на българското население достигат застрашителни размери, а на терена се появяват местни предатели, които им улесняват работата, членовете на “Въртоп” провеждат редица атентати, политически убийства и диверсии на територията на Западните покрайнини, на железопътни участъци и други обекти във Враня, Ниш, Пирот, Цариброд и Белград. Чести са и престрелките със сръбската полиция. Един от първите ръководители на тази организация Иван Тодоров Гошев, преподавател по математика и директор на Царибродската гимназия, е бил обявен от сръбските власти за издирване с обявена награда от 200000 тогавашни динара. Само в Цариброд са арестувани 362 души, заподозрени за участие във “Въртоп”. Десетки от тях са осъдени на затвор от 1 до 20 години. Произнесени са и са изпълнени и няколко смъртни присъди. През 1929г. група селяни от Босилеградските села Дукат, Назърица, Милевци и Извор са осъдени за съучастие в атентата на железопътната линия между Враня и Прибой. Захари Янакиев от Долна Лисина е осъден на смърт и обесен в Белград за участие в този атентат. Така Босилеград и Цариброд стават арена на истинска гражданска война. Някои от членовете на “Въртоп” провеждат диверсионни акции дори и в самия Белград. Всичко

това продължава до 19 май 1934г., когато в София е извършен държавен преврат, а новото просръбско правителство на Кимон Георгиев разтуря и преследва ВМРО и ВЗРО “Въртоп” и ограничава дейността на бежанските организации.

В междувоенния период проблемите на малцинствата в Европа стават особено актуални. Това налага сключване на специални договори за покровителство на малцинствата. Югославия, въпреки нежеланието си, подписва този договор на 9 декември 1919 г., с който се задължава: “...да даде пълно и свършено покровителство на всички жители без разлика на рождение, поданство, език, раса и религия”. Този договор прогласява “всички сърбо-хърватско-словенски поданици” без разлика на раса, език и религия за равни пред законите и радващи се на едни и същи граждански и политически права. Той разрешава на всички поданици на Кралството свободно да употребяват езика, който желаят, в частните си отношения, търговията, религиозния живот, печата, събранията и пр. Югославия поема задължението децата, чийто език не е сръбски, да получат образованието си на майчин език. Това формално защитава правата на малцинствата, но Югославия до Втората световна война никога няма да признае тяхното съществуване на своя територия.

Играта с тези договори и до днес продължава, защото те не се основават на правото на самоопределение като колективитет. Използва се неясната формула “защита на малцинствата”, но те се разглеждат като сбор от личности, а не като компактна маса. В тези договори всъщност се говори за защита на отделната личност, което свежда целия проблем до признаване на персонална, екстериториална и културно-национална автономия, а не към административно-политическа или областна автономия, в която малцинствата сами да поемат осъществяването на своите права. Забранява се всяка организирана съпротива на малцинствата, освен в рамките на вътрешното законодателство, и изпращане на петиции до ООН.

Не малко влияние на положението на българското малцинство оказват и вътрешно-политическите обстоятелства в България. На изборите през 1919г. и 1920г. в България побеждава Българският земеделски народен съюз. Обстановката в страната е изключително сложна и тежка. Във външнополитически план правителството на Александър Стамболийски има задача да възстанови нарушения държавен суверенитет и да смекчи и по възможност да премахне тежките клаузи на Ньойския договор. Единственият начин е търсене на мирни пътища и необвързване с никакви международни ангажименти, които биха могли да ограничат възможностите за маневриране. Правителството успява да възстанови дипломатическите отношения със съседните страни, но с никоя от тях не се стига до взаимноизгодни решения. Особено са обтегнати отношенията с Югославия, главно поради македонския въпрос.

През 1923г. Ал. Стамболийски подписва Нишкото споразумение с Югославия, което е значителен дипломатически пробив, но това споразумение предвижда и мерки по укрепване на границата, с цел да се спре нелегалното преминаване на четите на ВМРО в Югославия. ВМРО тогава е сила, с която трябва да се съобразява всеки сериозен политик. На 9 юни 1923 г. Ал. Стамболийски е свален от власт и убит. Българската комунистическа партия на първо време пази неутралитет, но само три месеца след това по директива на Коминтерна вдига Септемврийското въстание като опит за социалистическа революция. Следва разгром на въстанието, кървава разплата и тежка политическа криза. Комунистите отговарят с индивидуален терор. През Босилеградско тогава минават тайните оръжейни канали, чрез които българските комунисти получават оръжие. Следва неуспешен атентат срещу царя (13 април 1925г.). Същия ден в София е убит генерал Константин Георгиев. Заговорниците планират с един бомбен атентат да унищожат целия политически и стопански елит на страната. По време на опелото в църквата “Света Неделя” адската

машина избухва и избива над 150 души, но правителството по чудо оцелява. Само след няколко часа започва жестока разправа с комунистите и левите земеделци. Покрай обвинените без съд и присъда, са избити и много невинни хора. България се развива в период на тежка политическа нестабилност и чести смени на правителствата. Обществото е трагично разделено и противопоставено. Само силната личност на царя се опитва да овладее положението и да се наложи.

По отношение на Югославия, България действа внимателно. След Пиротското споразумение в края на двадесетте години на XXв. се полагат усилия за подобряване на отношенията. В този дух българският външен министър Ат. Буров споделя: "Нешич (югославският пълномощен министър в София) формулира едно предложение за преотстъпване на граничните околности (Цариброд и Босилеград) не като своя лична идея, от името на министъра на външните работи (Маринкович), а от името на крал Александър. Той се радваше на пълно доверие на своя суверен и третираше нещата директно с него през главата на своя външен министър... Поисках уточнение и потвърждение на неговите уверения. Нешич замина за Белград. Срещна се отново с краля и правителството си. Той ми донесе потвърждение на това, което беше вече казал с това важно уточнение, че личната идея на краля била санкционирана от неговото правителство. Ние спряхме дотук." В този план, като обект на внимание на двустранните отношения в разговори на високо равнище, се коментира съдбата на Западните покрайнини, като в различни моменти те са разменна монета срещу ликвидирането на ВМРО.

Пътищата за укрепване на парламентарната демокрация в България завършват с провал. Извършен е нов преврат, начело с офицери от Военния съюз и Кимон Георгиев от политическия кръг "Звено". Това правителство прави някои вътрешни промени и дипломатически ходове, но за да разчисти терена за подобрене на дипломатическите отношения с Белград, допуска груба политическа грешка - забранява ВМРО и българските организации в Западните покрайнини. Отново се намесва Борис и разпуска правителството. Новото правителство е процарско, но то ще се задържи до началото на Втората световна война. Политическият живот в България тогава се развива в три основни политически посоки. Първата е монархистка, съсредоточена около царя, който винаги търси печелившата форма на управление, избягвайки преките форми на диктатура. Втората посока са забранените традиционни политически партии, които са за възстановяване на парламентарната демокрация. Третата посока е комунистическото развитие. Нито една от тези три взаимно противопоставени политически концепции не вещае нищо добро за България. В навечерието на войната България има авторитарна система на управление с доминираща монархическа власт.

Няма никакво съмнение, че тази сложна и тежка политическа обстановка в България се отразява зле и на положението на българското малцинство в Югославия. България е презаета със себе си, няма ясна визия за бъдещето, не може да намери общ език със съседите си, няма ефективна политика по отношение на българите извън България. Но въпреки всичко, благодарение на силния си борчески дух, наследен от борбите за национално освобождение от турско робство, българското малцинство успява да запази националния си и културен идентитет непокътнат до началото на Втората световна война. Югославия продължава асимилаторската си политика, но тя се оказва неефективна. В икономически план населението продължава да обеднява.

В навечерието на Втората световна война българската външна политика се ръководи от два основни принципа. Първият е неутралитет, с цел да се запази удобна позиция за времето, когато ще настъпи очакваната ревизия на международните договори. Вторият принцип е антисъветизмът, предизвикан от идейни съображения, защото страхът от въвеждане на съветската система съвсем не е без основание. Освен това повечето

европейски държави и САЩ са също антисъветски настроени, а България разчита именно на тях при евентуална ревизия на договорите.

Благодарение на тази политика, България в тридесетте години, стъпка по стъпка, успява да ревизира значителна част от финансовите, военните, военноморските и военновъздушните клаузи на Ньойския договор и се надява на ревизия и на териториалното статукво. Германия вече прави значителни дипломатически пробиви и започва да се въоръжава. Англия и Франция разбират, че тя се готви за нова война срещу европейския югоизток. Затова те решават, че България трябва да бъде освободена от военните ограничения. Сега вече им трябва силна и въоръжена България, която да се противопостави на германските планове на полуострова. Българското правителство, анализирайки обстановката, подготвя и разпространява до дипломатическите си представителства конкретни мерки за мирна ревизия. Документа е известен под името “Директива №19” от 19 април 1938г., като между другите въпроси в точка втора предвижда присъединяването към отечеството “...и евентуално на Царибродско и Босилеградско, според старата територия на България от преди войната.” Със Солунската спогодба от същата година между България и Гърция, като представител на Балканската антанта, ограничителните военни клаузи на договора са премахнати. Същата година с посредничеството на българския цар Борис Германия успява да ревизира границата си с Чехия с мирни средства. В Европа дори се явява надеждата, че този мирен процес на ревизия и на мирно решаване на споровете ще се развие и ще обхване целия Балкански полуостров. За съжаление, Хитлер вече е решил да воюва.

На 1 септември 1939г. германските войски влизат в Полша и Втората световна война започва. За българската дипломация е ясно, че може да пази неутралитет дотогава, докато войната не дойде до нейните граници. През пролетта на следващата година германските войски разгромяват противниците си на западния фронт и се готвят за югоизточна Европа. Използвайки ангажирането на Германия, СССР поставя ултиматум на Румъния да освободи окупираните от нея Бесарабия и Буковина. Това е удобният момент, в който българската дипломация започва сериозни преговори за връщането на Южна Добруджа, откъсната с Букурещкия мир от 1913г. На 7 септември 1940г. в Крайова е подписана спогодба, с която България си възстановява юридическите права над областта, договаря се размяна на населението и заплащане на имотите.

Следва германска офанзива и дипломатически натиск за присъединяване на България към Тристранния пакт. Цар Борис успява да отклони присъединяването до 1 март 1941 г., но е принуден да се съгласи. Той до последно изчаква дали и Югославия ще влезе в пакта. Тя обаче се отмята от вече подписаното споразумение. Войските на Вермахта вече са в България и оттам се готвят да атакуват Гърция и Югославия.

Давайки си ясно сметка, че е невъзможно да противостои на Хитлеровата военна машина, България влиза в Тристранния пакт, с цел да избегне жертвите и разрушенията и същевременно успява да присъедини към себе си всички отнети български земи, включително и Западните покрайнини. Грешката е, че тя се обвързва с престъпната Хитлеристка коалиция и в крайна сметка пак губи.

Над Европа надвесват зловещите призраци на фашизма и комунизма. Нищо ново за времето си не е чуждо и за Западните покрайнини. Със започването на Втората световна война сръбските административни власти си отиват без да окажат никаква съпротива. Българската войска е посрещната триумфално. В следващите години Западните покрайнини изживяват краткотраен икономически и културен възход. Възстановяват се българските училища, значително се подобрява земеделието, възстановяват се старите пазарни пътища към България, като се откриват широки възможности за търговия и печалби, въпреки военното положение. Частично се подобрява пътната мрежа, строят се

нови училища и читалища, възстановяват се българските черкви, някои от емигрантите, избягали през двайсетите години, се завръщат по родните си места, възстановяват се прекъснатите лични и роднински връзки – с една дума, нещата започват да се нормализират. Тук няма плодородна почва за комунистическите идеи, но времето прави своето. Ако комунизмът е опиум за народите, то именно потиснатите са най-податливи към него. Освен това, Югославската комунистическа партия е единствената, която признава съществуването на българско малцинство в Западните покрайнини и това има своето отражение. Със споразумение между БКП и ЮКП, на територията на Босилеградско в началото на лятото на 1944г. е формиран български партизански отряд “Г. С. Раковски”, като ръководството се осъществява от страна на БКП, поради “антисръбското настроение на босилеградчани”.

С влошаване на положението на Хитлеристката коалиция към края на войната се задълбочава и политическата криза в България. Настъплението на съветската армия кара българските политици да търсят изход. Те се стремят да не допуснат навлизането на Съветите в България, защото това означава въвеждане на съветската система. Провалят се опитите да се сключи мир с Англия и САЩ и отново да се заеме неутрална позиция. Това е неприемливо за СССР и той обявява война на България. Тя веднага иска примирие, но на 8 септември 1944г. войските на Трети украински фронт навлизат на 110 – 180 км. в България. Силите на Отечествения фронт на 9 септември овладяват основните държавни институции, правителството е арестувано и властта минава в техни ръце.

Страната е дипломатически изолирана и се намира във война както с антифашистката коалиция, така и с Германия. На 5 октомври в Крайова, Румъния, с решаващото посредничество на Москва, България и Югославия постигат съвместно споразумение за обща борба срещу Хитлеристката коалиция и българската армия влиза на територията на Югославия. Сега тя трябва да освобождава териториите, които преди три месеца е напуснала като “окупатор”. Правителството на Отечествения фронт на всяка цена иска да вземе активно участие във войната срещу Германия. Тито иска българските административни власти да напуснат Западните покрайнини, като въпросът за границата оставя за след войната. Босилеградският партизански отряд е придаден към Народноосвободителната войска на Югославия и взема активно участие в нея, давайки около 40 убити. Партийните организации на БКП са разпуснати. Партийните организации на ЮКП са създадени едва когато става ясно, че Ньойската граница ще бъде възстановена. Развитието на световните събития и интересите на Великите сили, съгласно Ялтенските споразумения, налагат отново предвоенното статукво. Тази перспектива действа съкрушително на българите от Западните покрайнини и към България тръгва нов бежански поток.

Голяма трудност в българо-югославските отношения представлява югославската позиция по македонския въпрос. Югославската партизанска съпротива поставя основите на федерална държава, в състава на която се изгражда и Република Македония. Теорията на Коминтерна за съществуване на македонска нация така получава и своя държавно териториален израз. Тито, не без съгласието на българските комунисти, категорично настоява Пиринският край да бъде присъединен към Югославия, а Западните покрайнини да бъдат върнати на България. Този опит се проваля поради енергичната намеса на Англия и САЩ.

През 1946г. започва Парижката мирна конференция, чиято цел е да подпише мирни споразумения с победените страни. На 10.02.1947г. България подписва Парижкия договор, с който ѝ се гарантират границите отпреди войната.

3. Българското малцинство във федеративна Югославия

След края на Втората световна война международното положение на възстановената от Тито Югославия отново е по-добро от това на България. Югославия е отново на страната на победителите и може да диктува условия. Но вътрешните парадокси на югославската държава не се забавят. Тя е съставена от 6 републики, две автономни покрайнини, десетина малцинства, 3 църкви и религии и 3 езика. Първенството на сръбския елемент отново се налага. От 1963г. се въвежда широко рекламираното самоуправление. То обаче не пречи за въвеждане на тоталитарен централизъм. Така се задълбочава конфликтът между отделните републики.

Съдбата на българското малцинство вече е предрешена с Ялтенските споразумения. Няколко години поред ще продължат пазарлъците между Тито и Димитров за размяна на Западните покрайнини срещу Пиринския край, като връхна точка е подписването на Бледското споразумение от 1 август 1947г., според което се възвръщат “Западните български покрайнини към България”. Сделката в крайна сметка пропада, поради намесата на Великите сили.

В периода между 1945 и 1948 година положението на българското малцинство в нова Югославия е задоволително, главно поради сносния режим на границата. Хората могат спокойно да обработват имотите си, да отиват едни у други без оглед на границата, дори и икономическите връзки функционират.

С влошаване на отношенията между двете държави през 1948 г. с Резолюцията на Коминформбюро, положението на българското малцинство драстично се влошава. По същество, Резолюцията е разкол между Сталин и Тито не толкова по въпросите за устройството на социализма, колкото по въпроса за неограничена лична власт на двамата диктатори.

По този повод партийните организации в Босилеград и Цариград се разцепват, като една част се обявява за резолюцията и порицава позициите на ЮКП. Българските учители са изгонени, органите на УДБ-а извършват многобройни арести на комунисти. Те преминават през преизподнята на “Голия Оток” и “Св. Гъргур” и оттам излизат с ревизираны становища. Всъщност, Резолюцията е идеален повод Тито да се справи с национално мислещата интелигенция от Западните покрайнини и да разчисти почвата за тяхната тотална асимилация. Много по-късно ще се разбере, че българите са на второ място сред концлагеристите по национална принадлежност - след черногорците - 0,73% от цялото черногорско население минава през затворите и 0,40% от българското малцинство.

Югославската комунистическа партия възприема курса за установяване на своята водеща роля на Балканите, като прегръща и възкресява консервативната великосръбска идея за хегемония на полуострова. С тази цел тя умело използва ролята и мястото на Югославия в антифашистката борба, за да наложи своя подход за решаване на националните въпроси. Под формата на създаване на т.нар. Балканска федерация, Тито иска да въвлече България в състава на Югославия като седма югославска република, с което до установи своето господство на Балканите и да ограничи суверенитета на България.

По същото време българските комунисти проявяват политическа недалновидност и допускат редица грешки, предверявайки се на югославското ръководство, което води политическа игра за собствени цели. С оглед на очакваното създаване на федерацията и съобразявайки се с директивите на Коминтерна, БРП /к/ решава да запише като “македонци” около 180000 души в Благоевградски окръг. Оттогава югославските правителства непрекъснато ще се позовават на тези данни като безспорно доказателство за

наличието на “македонско малцинство”, признато от Георги Димитров и отричано от Тодор Живков. Международната обстановка обаче съвсем не налага необходимостта от създаване на южнославянска федерация. В света започва “студената война” и стратегическа надпревара във въоръжаването. Великите сили пазят своите сфери на влияния и не допускат никакво нарушаване на териториалното статукво. В такива условия е невъзможно да се приложат на практика Бледските споразумения, с които България и Югославия са се договорили за размяна на Западните покрайнини за Пиринския край. Много скоро излиза Резолюцията на Коминформбюро, България и Югославия преминават в противоположни лагери и освен по двустранните си спорове, следващите десетилетия те ще се сблъскват и по чисто идеологически причини.

Българските комунисти окончателно разбират за какво става дума и прекратяват насилствения процес на “македонизация” на Пиринския край. Националните права на българското малцинство в Югославия са признати според комунистическите догми за национална и класова свобода. Както и да е, факт е, че българското малцинство е признато като народност, но не и като самостоятелен политически субект, каквито са автономните покрайнини Косово и Войводина.

През този период българите имат право на обучение на майчин език до гимназиите, имат първи печатни публикации на български език, възстановени са отново българските им имена, използва се българският език пред държавните органи на властта, издават се двуезични лични документи, свидетелства и дипломи за завършени училища и т.н. Отделен е въпросът, че българският език се използва като средство за пропагандиране на комунистическата идеология и сеене на антибългарска пропаганда. Но националните права, общо взето, се спазват. Това частично се дължи на принципните становища на ЮКП по националния въпрос и повече от чисто прагматични политически съображения. С признаването на българското малцинство югославските комунисти целят да изнудят и признаването на “македонско малцинство” в Пиринския край. И когато става ясно, че българските комунисти няма да дадат политическа автономия на Пиринския край и да признаят съществуването на македонско малцинство в България, отново проработват старите шовинистически рефлексии към българите и асимилаторската машина се задвижва на пълни обороти.

Тито започва умело да използва противоречията между двата военно-политически блока НАТО и Варшавския пакт и да тегли значителни финансови дивиденди за своята страна. От 1946г. до 1989г. под разни форми в Югославия се вливат около 140 милиарда долара чуждестранни средства. Страната поема собствен курс на икономическо развитие, което, въпреки че не почива на реални икономически основи, се характеризира с относително висок стандарт, който временно ще измести националните противоречия на втори план. Западните демокрации, изхождайки от собствените си интереси, временно ще си затворят очите пред диктатурата на Тито, който насила подавя опитите за национално обособяване на югославските републики вътре в собствената си партия. Времето обаче ще покаже, че нито железният юмрук на партията, нито относително високият стандарт, нито колосалната военна мощ на югославската армия няма да потушат тежнението на югославските републики за национална свобода и независимост.

Българското малцинство продължава своя живот под бремето на лошите българо-югославски отношения. През първите десетилетия във федеративна Югославия то изживява общата комунистическа еуфория от започване и напускане на колективизацията, младежките трудови бригади, безпределната вяра в идеалите на комунизма, сляпата вяроност и послушност към Тито, илюзиите за братството и единството, самоуправлението, необвързаната външна политика и куп други идеологически заблуждения, които времето скоро ще прегази. След окончателно скъсване на българо-югославските отношения заради

македонския въпрос, Западните покрайнини вече са осъдени на национална асимилация и е въпрос на време колко ще продължи тя.

Традиционните устои на българското общество в Западните покрайнини вече са срутени, унищожени са християнските духовни ценности и норми на поведение, комунистическите догми се приемат масово и безкритично, немислима е каквато и да било съпротива. В първите следвоенни години полуграмотни хора поемат управлението на местно равнище и оставят катастрофални последици, непоправими за десетилетия наред. Животновъдството като традиционно занимание на хората от тия краища, силно спада, вместо да се модернизира и развива, изоставя се земеделието, започва неконтролирана експлоатация на природните богатства, започва голяма икономическа миграция, а селото и селячеството като най-жилав слой от населението се пролетаризират.

През тоя период, държавата под ръководството на партията създава относително добри условия за образование. Огромна част от завършилите гимназиално образование тръгват към вътрешността на Македония, Сърбия и Босна. Там повечето от тях завършват университетите и успешно се интегрират в чуждата среда. Тази интелигенция забравя родния си край и буквално го обезлюдва.

От 1949г. започва повсеместно унищожаване или оскверняване на културно-исторически паметници на българското малцинство. Взривен е Паметникът на българския воин в Димитровград. Сравнено е със земята българското военно гробище, полусрутен е паметникът на Нешково бърдо край Димитровград, построен 1887г. за жертвите от Сръбско-българската война. Редица манастири и черкви в Димитровградско са разрушени или оставени на зъба на времето. В село Изатовци е разрушен манастир, повдигнат през 1703г. Така е и с манастирчето “Св. Димитър”, “Планинишкия манастир”, Църквата “Св. Кирик и Юлита”, “Св. Никола” и ред други. Оцелял е само Погановският манастир, построен през 14 век, но сръбската преса и някои сръбски академици написаха цели томове, с които искаха да докажат, че това е сръбски манастир, при това “край Пирот”, въпреки че и Цариградската Екзархия и руската дипломация са оставили свидетелства, че това е български манастир, строен от български майстори.

В Босилеград безследно е изчезнал паметникът на Къню Дошев, български войник, защитава Босилеград от сръбските нашественици. Църквата в село Извор, уникален паметник на културата, е ограбена и изоставена. Но затова пък името на прословутия сръбски комендант Коста Печанац е овековечено с названието на местността “Печанчеви гробища”. На много места са заличени стенописите на черквите. На много надгробни паметници са заличени българските надписи.

Същевременно са повдигнати много нови паметници на “жертвите на българските фашистки окупатори”. С тях ще се възпитават цели поколения ученици и съзнателно ще им се набива комплекс на вина за “българската окупация” и ще се величае новата национална свобода и братството с останалите югославски народи и народности. “Югославянството”, като някаква абстрактна свръхнация, подразбира отказване от своите национални белези и приемане на други, които не случайно имат всичките си сръбски национални свойства.

При това не е спорно, че на българите формално правно са им признати всички граждански права и свободи според международните стандарти. Но конституционното положение не отговаря на реалното.

Най-тежкият удар върху българщината е нанесен с изхвърлянето на българския език от училищата. Към 1957 г. започва “реорганизация” на училищната система, в която българският език поетапно ще бъде изхвърлен от училищата на българското малцинство. Основната отличителна черта на българите е осъдена да изчезне, а с нея и българското малцинство. До 1987г. правото на обучение на майчин език постепенно е редуцирано и в

основните училища, и в предучилищните заведения. Не се преподава българска национална история и култура. Създава се една ценностна система, в която всичко българско е лошо и негативно и обратно, всичко сръбско е модерно и позитивно. В партийните организации се води кампания “за борба срещу всички видове национализъм преди всичко в своите редове”. Това идеологическо клише на практика побира в себе си всички прояви на българско самочувствие. Българският език започва да се потиска във всекидневния живот: на събрания, пред държавните органи на властта, на работните места, навсякъде започва да се говори на сръбски. Босилеград е запомнен по това, че партийните номенклатурчици през 1987г. импровизират някакъв референдум, на който българите сами се отказват от правото на обучение на майчин език. Въпреки че този случай е безпрецедентен в историята на предателството, той е напълно разбираем и обясним, ако се имат предвид реалните условия, в които живее българското малцинство. Под “самоуправителната” демагогия се крие един действително тоталитарен режим, в който общинският кмет и местният командир на полицията могат да решават съдбата на една култура, стара 1300 години. Отделните единични случаи на съпротива не могат да променят това решение, замислено някъде във високите коридори на властта. Интелигенцията на българското малцинство, здраво оплетена в държавната политика, мълчи и дори насърчава “добре замисления модел на двуезично обучение”.

България също не се намесва на време по този въпрос. Въпреки че има всички аргументи да го стори. Тогава тя е сателит на СССР, а съветското ръководство съветва България да угодничи пред Белград, за да го примамим отново в “правия път” на социалистическата общност.

През 1962г. с административно преустройство се откъсват по около една трета от общините Босилеград и Цариброд и се присъединяват към съседните сръбски общини Сурдулица, Бабушница и Пирот. Към Сурдулица се присъединяват селата - Божица, Клисура, Топли дол, Паля, Кострошевци, Драинци и Стрезимировци. Към Пирот - Славиня, Власи и Държина, а към Бабушница - Звонци, Нашушковица, Берин Извор, Ракита, Вучи дел и Ясенов дел. Така българското малцинство е разделено на пет части и е взаимно противопоставено. Целта е да се отслабят икономическите възможности на българските общини и да се разбие компактността на българското население. С това асимилацията значително е улеснена. В откъснатите села условията за живот са сравнително по-добри и така сред населението е създадено уверението, “че е по-добре да ни управляват сърби”.

С настъпването на комунизма православието е изхвърлено от сферата на обществения живот. В случая с българското малцинство се стигна и по далеч: богослужението в българските черкви се провежда на сръбския вариант на черковнославянски, а проповядването – на сръбски с великосръбски внушения от свещеници сърби. Така българското малцинство се намира в двойно неравноправно положение – останалите малцинства изповядват вярата си на своя език, а румънското малцинство в Сърбия, което има 35 църкви, дори се намира под юрисдикцията на Румънската патриаршия.

През цялото време българското малцинство има информационни средства на български език, но редакциите на “Братство”, “Мост” и “Другарче”, а по-късно на радио и ТВ емисията на български език, са изнесени в Ниш – под пряк контрол на държавата и Партията. Така, с разни форми на натиск и канализиране на личните съдби на хората, работещи в тях, са ограничени всякакви възможности за публичен обществен дебат по проблемите на малцинството. На тях им е оставена само задачата да пропагандират политиката на СЮК, да гримират реалните проблеми на малцинството и да водят истерична антибългарска пропаганда. В издателската дейност на български език са

отпечатени петдесетина заглавия, но в тях няма нито следа от истинската драма на българите в Югославия. Партизански разкази, разкази и стихове за Тито, за българските окупатори, за Виетнам, за необвързаните – това е почвата, в която вегетира духовното творчество на българското малцинство. На всички ни втъпчват в главите, че живеем едва ли не в истински рай на земята. Всяка проява на критична мисъл по отношение на държавата и обществото е светотатство и ерес, заради която заслужено или не, пострадаха много българи. Не се допуска свободно внасяне на вестници и списания от България, културното сътрудничество е строго контролирано, с една дума, с течение на времето, на българското малцинство му се налага сръбско национално самочувствие. В тази насока действат и общинските културни центрове в Босилеград и Цариград. Те представят изключително сръбски културни програми. Сръбската музика, традиция, фолклор, обичаи, кино и други културни мероприятия, сръбското радио, телевизията, сръбската преса – всичко това измества българското самочувствие и създава някакви духовни бастарди, които не могат да се осъзнаят и сериозно да се замислят за реалните проблеми на малцинството. В читалищата съотношението на български и сръбски книги е едно към десет в полза на сръбските. Провежда се пълна културна изолация от България. Не се допуска внасяне на български книги, вестници, списания и публикации.

Гражданските книги на родени, венчани и умрели изведнъж почват да се водят на сръбски език. Създава се практика женските фамилни имена да се записват с неправилно окончание на -в, а не според българския правопис на -ва. Така се създава изкуствена разлика между българите в Югославия и българите в България. Личните документи престават да се издават двуезично, а в тях няма графа за народност. Свидетелства, дипломи, ученически книжки, всичко това изведнъж започва да се пише на сръбски език. Започва масово сваляне на двуезични фирми и надписи, променяне на българските имена на улици, площади, населени места, местности, сръбизиране на българските имена на хора, села, селища и други. Става практика да се пише Стойичков Йелена, вместо Елена Стоичкова, Донье Гламино вместо Долно Тлъмино, Мазгош вместо Мъзгош, Гойин до, вместо Гоин дол, и т.н. Всичките тия “дреболии” имат други, много по-големи измерения – българите в Югославия вече с нищо не могат да докажат, че са българи.

От година на година броят на българите започва застрашително да намалява. Така например през 1948г. според официалните статистически сведения в Югославия е имало 61140 българи. В следващите десетилетия, пак според официални статистически сведения, те са: 1953г. – 62708; 1961г. – 62624; 1971г. – 58627; 1981г. – 36189; 1991г. – 25214. От всичко това се вижда, че само за три десетилетия броят на българите в Югославия е намалял с цели 60%! Същевременно за същия период процентът на югославяните се е увеличил в Димитровград от 4 на 44%, а в Босилеград от 1 на 28%. Броят на българите в общините Бабушница и Пирот от 1971г. до 1991г. е спаднал от 5006 на 1748. По същото време участието на югославяните в населението на Сърбия е само 3,2%. Много лесно е да се пресметне, че ако нещата продължат да следват сегашния си ход, прогнозиращата тенденция е българското малцинство окончателно да изчезне в периода между 2001 – 2011г. Дори в Пространствения план на Република Сърбия е предвидено населението в Босилеград от сегашните 11160 да намалее до 9000 жители. Обаче демографските и миграционните процеси са такива, че е реално то да намалее още повече.

И въпреки всичко това, броят на българите в Югославия е значително по-голям. Ако се вземе предвид, че през изтеклия век всички други националности в Югославия са се увеличили два до три пъти, няма начин българите да са намалели чак толкова. Някои демографски изчисления ясно показват, че в Сърбия живеят около 200000 жители от български произход. В изказване пред ООН през 1993г. югославски представител твърди, че българското малцинство наброява 30000 жители. Но американският държавен секретар

Мадлин Олбрайт в изказване в България през 1999г. споменава, че в Югославия живеят около 50000 българи. Тия огромни разлики в цифрите ясно показват, че някой съзнателно иска да намали броя на българите в Югославия.

Въпреки че точните статистически сведения за социално-икономическото положение на българите в Югославия се прикриват или пък тенденциозно се преувеличават, налице е общата мизерия, в която над 85% от населението вегетира на ръба на егзистенциалния минимум. В сравнение със социално-икономическото положение на Босилеградско от първите две десетилетия на ХХ век, производителният потенциал на населението е намалял няколко пъти. Ето само няколко примера. Броят на овцете и козите е намалял с 10 пъти, а едрият рогат добитък с 5 пъти, в сравнение с 1901г. Обработваемата земя е намаляла с 12 пъти, а с толкова са увеличени новозасадените и самозасадените гори. Населението е намаляло с около 21/2, с тенденция към по-нататъшно намаление. По време на турското робство Босилеградско се намира на стопанско равнище, еднакво с това на останалите български земи. Днешното социално-икономическо положение на Босилеградско е два, до три пъти, по-ниско от това на останалите сръбски общини. Ако, разбира се, отчетем промените, които са резултат на техническо-технологичното развитие, като например механизацията, електрификацията, комуникациите и т.н.

Стопанството на Босилеградско пропада още повече в резултат на идеологическите мероприятия, характерни за епохата на социализма. Малобройните стопански предприятия и обществените служби до разпадането на СФРЮ функционират, благодарение на държавния бюджет, който изобилно плаща местната номенклатура, която държи в послушност населението. В такива условия може да функционира само една паразитна икономика и то благодарение на финансовия допинг, който се прелива от държавния в общинските бюджети.

По същото време с крайно неразумна експлоатация се унищожават горските и миннодобивните богатства на Босилеградско. Ще бъде запомнено унищожаването на сливовите насаждения, както и на козите по партийна директива. По същия начин е отнет хидропотенциалът на общината с изграждането на хидросистемата “Лисина”, с която водните богатства на общината са прехвърлени в съседната община Сурдулица, но Босилеградското население не вижда от това абсолютно никаква полза. Според мненията на някои местни специалисти само с цената на водата и дървения материал, изнесен от Босилеградско, през последните пет десетилетия градът е могъл да бъде устроен на твърде високо жизнено равнище. Вместо това, Сърбия прехвърля тежестта на инвестициите към съседните сръбски общини Сурдулица и Враня, насочвайки по тоя начин миграцията на българското население натам, където то може по-лесно да се асимилира.

Електрификацията на Босилеградско започва още през шестдесетте години и приключва едва през деветдесетте години – когато вече селата са изпразнени. Мрежата от селски и междуселски пътища е прокарана едва в последните години на века, но за качествена пътна мрежа и дума не може да става. Повечето от селата нямат телефонни връзки, магазини и амбуланти.

Най - трудно е положението на селяните. В Босилеградско и Димитровградско вече отдавна преобладават самотни домакинства с един или двама възрастни хора. Те са най-заstraшената категория от населението, защото вече не са способни да се занимават с производство и най-често нямат организирана социална защита. Семействата се разпадат, децата вече не се интересуват от остарелите си родители, всички морални ценности, характерни за традиционната ни ценностна система, са девалвирали. И въпреки мизерното социално положение, държавата все още налага високи обществени задължения - данъци, самооблагания, такси за ток, радио, телевизия и т.н. Трудното социално

положение и ред други социални и духовни фактори влияят върху менталното здраве на хората. Симптоматично е, че в Босилеградско има невероятно много случаи на самоубийства и психично болни хора. Никой досега не се е заинтересовал да изследва причините за това странно медицинско явление.

През шестдесетте години в Босилеград е провалена възможността да се построи завод за преработка на овощия, нещо, което е могло да спаси общината от икономическо пропадане. Този завод, по неизвестни причини изнесен във Владичин Хан, днес е истински стопански гигант. Едва през осемдесетте години в Босилеград бива построен цех за сушене на зеленчуци, въпреки че още тогава е ясно, че той няма бъдеще, защото в близкото обкръжение няма нито зеленчуци, нито пазари за сушени зеленчуци. Малко по-късно е построен и електронен завод, който дори не може да започне пробно производство. С разпадането на югославската система пресъхват и финансовите допингови средства, които държавата отпуска на нашите общини. В очертаващите се пазарни условия крехкото стопанство на общините, населени с българско население, просто се срива. В последвалите условия на ембарго, наложено от ООН по време на юговойните, в българските общини се създава една тънка обществена прослойка, която натрупа известни капитали от контрабандата на горива, но това не се отрази като подобрене на социално-икономическото положение на населението поради липса на регламентирани пазарни условия за развитие на частен бизнес.

В края на ХХ век почти всички стопански предприятия в Западните покрайнини са съсипани. Те са изправени пред липса на капитали и суровини, лоша и застаряла технология и ниска производителност на труда. Най-големи проблеми са липсата на пазари и пласментът на готовото производство. Почти не съществуват условия за частен бизнес поради лошата държавна политика. Така например, в Цариброд през 1995г. средната заплата е по-ниска от републиканската с 88%. През 1996г. тя намалява още повече – с цели 119%, а през 1997г. намалява с над 200%. Това показва скоростта на обедняване на българското население. Във връзка с новите условия на стопанисване икономиката на Западните покрайнини е застрашена с тотален срив и сериозни социални трусове. Безработицата, която и досега е сред най-високите в Сърбия, ще се увеличава още повече, а границата с България при твърдия режим на минаване затваря всички възможности за свързване с българските пазари и успешно стопанисване на пазарни основи.

В самоуправителната система, а и по-късно, политическите представители на малцинството фигурират само като пионки, които се избират по разни “национални ключове” и с които държавата оправдава пропагандата за “национално равноправие” и “идеално решените национални въпроси”. Най-висшите партийни и държавни представители на Сърбия и Югославия непрекъснато сочат българското малцинство като образец за “лоялност”. Никой обаче в Югославия не последва този образец, защото всички, освен нас виждат, че българското малцинство се топи и изостава във всички области на живота.

Безработицата и безперспективността заедно с една дефектна ценностна система, която ни остана в наследство след слома на социалистическата идеология, рухването на югославските блянове, в които искрено вярват поколенията, заклели се във вечна вярност по Титовия път, общата морална и материална деградация на обществото и неспособността на политиците да намерят изход от всичко това, доведождат до всеобща дезориентация, която застрашава жизнените и морални устои на обществото. Населението все повече се чувства изоставено и отчаяно, с комплекси за малоценност. Това се отразява в нарастването на социално - негативните обществени явления, каквито са алкохолизмът, престъпността, спадане на морала, кризи в семейството, довели до

зачестили случаи на самоубийства. Общата духовна криза рефлектира с един морален nihilизъм, накарал младите, сега вече средни поколения, да не създават семейства. Сключените бракове вече са истинска рядкост. Населението бързо остарява. Освен неизбежните социално-икономически последици, свързани с остаряване на населението, налице са и чисто политически. Защото, при всичкото уважение, което им дължим, старите хора поради консервативните си възгледи спират необходимите политически промени на изборите.

Тежкото историческо наследство ни е оставило аполитичността на българина в Западните покрайнини. Обикновеният човек е свикнал да си стои настрана от политиката, да се изолира от обществото, създавайки си защитна броня или, ако това е невъзможно, оставя се да го носи течението. Всичко това са клинични симптоми на травматично поведение. А травматичното поведение е характерно за хора със смачкано човешко и национално достойнство, хора, поробени духовно и физически. И резултатите не могат да бъдат други.

И все пак, като се има предвид сравнителната малобройност на българското малцинство, агресивната великосръбска националистическа политика и недостатъчната подкрепа от страна на България в продължение на един век, може да се отчете като успех и това, което до днес е оцеляло от българското малцинство. Все пак една нация, създавана през хилядолетия, каквато е българската, не може да изчезне за няколко десетилетия, въпреки коварното стечение на неблагоприятни исторически обстоятелства и страхотната мощ на съвременните печатни и електронни медии, с които се моделира и манипулира човешката духовност. Асимилацията, т.е. сърбизацията, продължава дотогава, докато не се появи съзнанието за нея, но когато се появи съзнанието за нея, за нейните методи и средства, тогава се задействат редица психологически механизми, с които личността се отбранява от външния натиск.

От днешната дистанция на времето учудва безразличието на България, с което десетилетия наред премълчава асимилацията и нарушаването на човешките права на българите в Югославия. И не само това, тя десетилетия наред премълчава нападите и обвиненията на югославската пропаганда и натиска на югославската дипломация за признаване на македонско малцинство в България - нещо, което трудно би допуснала всяка уважаваща себе си държава. Обяснението се крие в тогавашните политически реалности.

Българският президент Тодор Живков дълго време не допуска България да бъде въввлечена в полемики с Югославия по македонския въпрос. Той много добре знае, че, първо, Югославия има по-силен международен авторитет от България и второ, че в крайна сметка никога не са решаващи фактите и аргументите, а интересите на държавите, които тогава подкрепят Югославия. Той също така знае, че Югославия съзнателно създава враг от България като страна на Варшавския пакт, за да може да получава помощ от САЩ и от страните на НАТО. Да се влезе в спор с Югославия по македонския въпрос, означава да се отрекат и разкритикуват постановките на Коминтерна за съществуването на "македонска нация" и България да се изправи срещу СССР. Това също означава да се отрекат и разкритикуват позициите на Г. Димитров по македонския въпрос, когато той все още е неоспорим авторитет в международното работническо и комунистическо движение. Това значи да се пробудят подозрения в Москва за надигащ се в България национализъм. И не на последно място, според Т. Живков да се водят национални спорове между две социалистически държави, е анахронизъм. Като комунист, той винаги слага интересите на социализма над националните интереси на българската нация.

Така българското малцинство се превръща в средство, с което Югославия се опитва да изнуди съответно признаване и права на "македонско малцинство" в Пиринския край. В югославската партийна пропаганда винаги се играе с този коз: вижте какви права даваме

ние на българите в Югославия и как са потиснати нашите “македонски” братя в Пиринска Македония! С това обаче явно се преследват вековните великосръбски стремежи за овладяване на нови български земи, а не принципни становища за спазване на човешките права, защото Югославия никога не поставя въпроса за това как се спазват правата на “македонското малцинство” в Гърция.

Едва към края на 1978г. България започва плахо да поставя основите на една потвърдена позиция както по въпроса за “македонското малцинство” в Пиринския край, така и по проблемите на българското малцинство в Югославия.

След смъртта на Тито през май 1980г. в Югославия вече се очертават политическите тенденции, които я водят към гибел, въпреки че и в самата Югославия, и в света, владее убеждението, че тя ще продължи да следва Титовия път. Само най-проницателните наблюдатели са наясно относно съдбата на Югославия. В конституцията на Югославия от 1974г.е заложена бомба със закъснител. Тази конституция гарантира правото на югославските републики на самоопределение, включително и правото на отцепление. Така фактически само Титовият авторитет е единствената съединителна сила, която крепи страната. Да се поеме управлението на държавата от колективно председателство на ротационен принцип, е несериозно за всеки политик със здрав разум. Явно републиканските “конституционалисти” са заложили в югославската конституция и механизмите за разпадането на страната и за обособяването на националните държави. Противоречията произлизат най-напред в материалната сфера. Словения и Хърватско са недоволни от централизираното разпределение на националния доход и инвестициите. По-слабо развитите републики искат да задържат централизираното разпределение на доходите, защото това е по-изгодно за тях. Увеличава се процентът на сърбите в органите на централната власт. Конфликтът между републиките е неминуем. Тито и близките му още повече затягат централизма, започвайки политически процеси срещу “морално политически неблагонадеждните” политици либерали. Вместо да търси компромиси в демократичен диалог, консервативната националистическа идеология за първи път е нападната от “либералите”, които изненадващо се появяват сред сръбските комунисти.

Приемниците на Тито не внасят никакви изменения в българо-югославските отношения. Безсмислените спорове за “македонското малцинство” продължават, в югославския печат съзнателно се преувеличава опасността от Сан-Стефанска България, но истинската опасност за Югославия идва от съвсем друга страна.

Задълбочават се тревожните явления в югославската икономика. Расте безработицата, инфлацията, ниската производителност на труда, разпиляването на инвестициите, дефицитът във външно-търговския и платежния баланс, увеличава се броят на стачките, а външният дълг на страната достига застрашителната сума от 20 милиарда долара. Югославските републики се затварят в себе си, разпада се Партията, единството на югославския пазар, самоуправителната система и никой не може да намери изход. Разногласията между Републиките сериозно се задълбочават, федералният модел на устройство очевидно е изчерпан, югославският модел на социализъм – също. По същото време обаче високите държавни и партийни форуми се занимават с политическа демагогия, нападайки “вътрешната опозиция” и “вражеската дейност на югославската емиграция.”

Предчувствайки разпадането на Югославия, сръбската националистическа интелигенция в Сръбската академия на науките и изкуствата отново актуализира великосръбските планове с прочутия Меморандум на САНУ от 1985г. В Сърбия се оформят три основни центъра, които почават да подготвят общественото мнение за експанзията на национализма. Сръбската академия на науките и изкуствата, Сдружението на писателите в Сърбия и Сръбската православна църква единогласно бият тревога от

“опасността”, която застрашава сръбския народ, ако не тръгне в борба за “освобождение и обединение на всички сръбски земи”.

4.Българското малцинство и разпадането на Югославия

Краят на 20 век донесе бурни и динамични промени в Европа и на Балканите, с дълготрайни последици за бъдещето. Настъпи срив на тоталитарната комунистическа идеология, падна Берлинската стена и Германия се обедини, разпадна се Варшавският пакт и изчезна разделението на Европа на блокове, разпаднаха се Югославия, Чехословакия и СССР. Страните от Източна Европа бяха обхванати от вътрешен процес на демократизация и икономически и политически реформи. Огромният техническо-технологичен скок, развитието на микроелектрониката, информатиката, нуждата от разширяване на пазарите, напредъкът в областта на демокрацията и човешките права и ред други фактори обусловиха появата и развитието на европейските интеграционни процеси. Граничните бариери между съвременните европейски страни започнаха да падат, откриха се нови, неподозирани досега възможности за икономически, научен и културен просперитет. Стигна се дори до обща европейска валута. С това не се ограничи нито независимостта, нито суверенитетът на националните държави. Напротив, с това се създадоха много по-реални условия за разрешаване на натрупаните исторически проблеми между народите. Югославия безнадеждно се разпадна. Най-напред сръбските академици нападнаха, сплетени с властолюбие”. Словения и Хърватско вече не се съобразяваха със сръбските искания, националният доход спаднаше, Сърбия с възмущение гледаше на изселването на сърбите и бързата албанизация на Косово. За Сърбия все по-остро се поставяше проблемът за преодоляване на това положение. Пред сръбската националистическа политика се очертаха два пътя -или да се запази Югославия, като в нея отново се въведе сръбският хегемонизъм и централизъм, или пропагандирането на лозунга “всички сърби в една държава”, т.е. създаване на “Велика Сърбия”.

На свикания 14 извънреден конгрес на Съюза на югославските комунисти през януари 1990г. се очерта дълбоко разединение. Словенските, босненските и хърватските делегати напуснаха конгреса, с което започнаха центробежните процеси в Югославия. Не бяха без значение и външните фактори: “Перестройката в Съветския съюз, обявената от Литва, Латвия и Естония независимост, революционните вълнения в Румъния и България през декември 1998г. и въвеждането на многопартийна система в Полша, Чехословакия, Унгария, падането на Берлинската стена, Обединението на Източна и Западна Германия и разпадането на Варшавския договор на 21. февруари 1991г.

При проведените общи избори, при многопартийна система в Словения, Хърватско и Босна, победиха некомунистическите сили. Преименуваха се на социалисти, комунистите победиха в Сърбия, Черна Гора и Македония. Тук вече се сблъскаха две противоположни виждания. Отстоявайки принципа “всички сърби в една държава”, Сърбия и Черна Гора искаха Югославия да остане единна държава. Компромисните предложения Югославия да бъде устроена отчасти като конфедерация, отчасти като федерация, отпаднаха. Словения и Хърватско се определиха за независимостта си.

През юни 1991г. избухнаха сражения между югоармията, командвана от сръбски офицери и словенските доброволци. В десетдневната война сръбската армия бе принудена да се оттегли към Хърватско. Там също започнаха сражения. От юли до края на годината югоармията отстъпи пред хърватската народна гвардия. Хърватският Сабор гласува за отцепление от СФРЮ.

Разпадането на Югославия продължи. Започна жестока война за територии в Босна и Херцеговина. Кръвопролитните боеве наложиха намесата и на международните сили. Сърбите бяха принудени да приемат решение, наложено им от международните сили, а Босна и Херцеговина поеха самостоятелен път на развитие. И самата Сърбия беше обхваната от процес на вътрешно разпадане, този път с нарушаване на автономията на Косово и Войводина и създаването на нов проблем с мюсюлманите в Санджак. Предприетото етническо прочистване на Косово предизвика възмущенията на целия свят. Този път над Сърбия се изсипа дъжд от бомби, хвърлени от въздушните сили на САЩ и НАТО. Сърбия отново беше принудена да капитулира. Формално-правно Косово още беше в състава на Сърбия, но фактически процесите бяха обратни – албанците се завръщаха в Косово, но сърбите бягаха оттам.

Югославските конституционни народи вече не искаха да живеят заедно, а и Европа нямаше интерес от Югославия. С течение на времето изчезнаха всички външнополитически фактори, които създадоха Югославия и които я поддържаха в течение на седем десетилетия. Сега тя никому не беше нужна. В новия европейски климат на демократизация и свобода беше невъзможно да просъществува една изкуствено създадена държава, в която имаше толкова много натрупана през историята омраза. Никой вече не искаше да живее в тоталитарна държава, но Югославия просто не можеше да се демократизира, без да се разпадне на съставните си части. Това е безпощадната логика на историческото развитие на нещата. Противоречието между тиранията, с която Югославия бе създадена и поддържана в течение на осем десетилетия, и тежнението за свобода и демократизация на нейните конституционни народи, доведе до нейното разпадане.

Разпадането на Югославия най-болезнено отекна сред сръбската националистическа интелигенция. Свикнала в Югославия да вижда олицетворение на историческия блян за Велика Сърбия, тя изведнъж се почувства ограбена, а историята ѝ се видя обезсмислена. В разпадането на Югославия виждаше само загуба на придобивките от Балканските войни и от Първата световна война. Излиза, че двата милиона сръбски жертви, зазидани в основите на югославската държава, са паднали напрасно. Разочарованите сръбски комунисти еволюираха в яростни националисти и в начеващите процеси на демократизация изведнъж взеха връх екстремните великосръбски националистически партии. Обзета от националистическа истерия, умело разпалвана от медиите и от безотговорни политици и журналисти, Сърбия тръгна да се защитава от “опасността, която застрашава сръбския народ” и влезе във война за “освобождение и обединение на всички сръбски земи”. Тази ужасна и братоубийствена война, чист анахронизъм във времето, в което избухна, изправи повече от половината от човечеството срещу Сърбия и Черна Гора.

От друга страна, още с идването на Горбачов на власт настъпи рязка промяна в Съветско-българските отношения. СССР вече не можеше и не искаше да поддържа рухналите икономики на страните от социалистическата общност, нито пък да подкрепя личната власт на диктаторите от тези страни. Българският президент Тодор Живков си подаде оставка. Последва тежък процес на вътрешна демократизация, в която в продължение на цяло десетилетие със средствата на парламентарната демокрация се търсеха решения за огромните проблеми на българското общество. В този процес България коренно преосмисли цялата си вътрешна и външна политика.

В българо-югославските отношения настъпиха сериозни промени, главно поради изместването на македонския въпрос. С разпадането на Югославия Македония стана независима държава и “македонският въпрос” се превърна в двустранен въпрос между България и Македония. Основен проблем в българо-югославските отношения стана положението на българското малцинство в Югославия.

В началото на деведесетте години на XX век Югославия беше обхваната от един краткотраен процес на вътрешна демократизация, като се оформиха десетки политически партии, в които по различен начин започнаха да се разглеждат проблемите на югославското общество. В този краткотраен проблясък и българите в Югославия създадоха собствена политическа партия – Демократичен съюз на българите в Югославия /ДСБЮ/. Самата идея за създаването на такава партия беше продукт на времето и настояванията на група известни интелектуалци от българското малцинство, група журналисти около редакцията на “Братство” в Ниш и български студенти от Белградския университет. Вероятно е имало известно идейно влияние и от България. Паралелно с подготовката за създаване на ДСБЮ, на страниците на “Братство” се поведе остра полемика – “ДСБЮ - да или не”. Основоположниците на ДСБЮ, въпреки ограничените възможности за медийна изява, успяха аргументирано да защитят позициите си. Статии от тази полемика бе пренесена от българските вестници, а чрез тях и някои чуждестранни. С това българското малцинство след дълги десетилетия отсъствие отново влезе в полезрението на българския и европейския печат.

ДСБЮ се регистрира сравнително късно – след дълга и мъчителна процедура. Създаването на политическа партия на българите в една такава антибългарски настроена среда, каквата беше Сърбия, когато тя бе обхваната от краен великосръбски национализъм, в условия, когато все още бяха живи спомените за насилията край границата и участниците в политическите процеси, завършили с дългогодишни затвори на Голи Оток, сигурно не бе лесна работа и все още не е ясно как е могло да стане. Когато след една-две години тръгнаха жестоките кампании срещу ДСБЮ, сам се налагаше въпросът, дали ДСБЮ не е бил съзнателно заложен капан от сръбските служби, в който някой искаше да излови и да се разправи с национално мислещата интелигенция на българското малцинство? В един момент нещата несъмнено отиваха в тази посока и само щастливото стечение на обстоятелствата, и само присъствието на духа на ръководството на ДСБЮ, и не на последно място, енергичната намеса на българската дипломация, успяха да овладеят положението.

По същество ДСБЮ е политическа и културна организация, която има за цел да обедини всички демократични и прогресивни сили на българското малцинство в Югославия в борба за опазване на своята национална и културна идентичност, всеотъждиване стопански, културен и демократичен напредък и зачитане на националните и граждански права и свободи според международните стандарти на тогава действащата Конституция на Югославия и Сърбия.

Още с точка първа от програмата на ДСБЮ се предвижда, че основна и трайна цел на българското малцинство, в рамките на демократична Сърбия и Югославия, е да реализира всичките си национални и граждански права, залегнали в конституцията на Югославия. ДСБЮ се задължава да спазва конституцията, суверенитета и териториалната цялост на Югославия и нейните републики. Обявява се за демократичен контрол на местните бюрократизирани управленски структури, които заради личните си интереси, забравят и дори намаляват прокламираните с конституцията граждански права и свободи. Обявява се против идеологическата борба срещу национализма, убиващ националното съзнание на хиляди хора и превръщащ ги в “неопределени югославяни”; застъпва се за пълна политическа свобода, свобода на малцинствените медии, за реформа на икономиката въз основа на частната собственост и пазарните условия на стопанисване; застъпва се Босилеградско и Димитровградско да станат свободна икономическа зона, която да даде нов подтик на икономическото развитие на общините с българско население и сътрудничеството между двата народа. Също така, ДСБЮ се застъпва на Босилеградско и Царибродско да бъдат върнати отнетите и придадени към съседните общини села и

селища; обявява се за отговорно отношение към околната среда; за изграждане на демократична култура като единствен начин за внедряване на демокрацията в нашите краища; отваряне на държавните архиви, за да се каже истината за миналото; борба срещу всички форми на дискриминация на българите в Югославия; опазване на националната самобитност; изтъкване на двуезични фирми, имена на улици и населени места; възстановяване на старите български имена на улици, площади; равноправно използване на българския език в явната комуникация; двуезични образци за административни документи; културни програми на български език; опазване на традиционната българска култура на българското малцинство; поддържане на връзки с банатските българи католици и хуманна социална политика за социално слабите.

Очевидно е, че в програмата и дейността на ДСБЮ няма нищо, което да застрашава националните интереси на Сърбия и Югославия. Напротив, захващайки се с разрешаване на реалните проблеми на малцинството, ДСБЮ по-скоро влияе за укрепване на държавата и обществото и дори предлага идеален модел и пример за разрешаване и на другите етнически проблеми в Югославия. Но в Сърбия нещата бяха тръгнаха в друга посока. Тя не търсеше разрешение на проблемите, а по-скоро конфликти, за да ги използва като повод за разплата с ония, които искаха да заживеят нормално, според изискванията на модерния свят.

От първата си годишна конференция ДСБЮ излезе с Меморандум, отправен до Скубщината на Сърбия и Народното събрание на България, с който търсеше разрешаване на реалните проблеми, засягащи националната идентичност на малцинството, защита на неговите права и създаване на условия за неговото нормално развитие. С това вече ДСБЮ нападна идеологическата постановка на Социалистическата партия, според която "...националните малцинства имат всички права според най-високите международни стандарти, че дори и повече от тях". Идеолозите на асимилацията на българското малцинство вече се почувствуваха разобличени, техните съучастници, творци на "двуезичния модел на обучение" и на "референдума" за елиминиране на българския език като преподавателен език в училищата, също. Чакаше се само повод да тръгне жестоката кампания и разплатата с ДСБЮ.

По време на официалното посещение в Белград през 1991г., българският външен министър Стоян Ганев категорично заявява, че България няма териториални претенции към Югославия, но занапред ще се интересува от положението и правата на българското малцинство и ще настоява те да се спазват на практика. С това България окончателно напусна дългогодишната пасивна политика към българското малцинство.

Югославската страна на думи беше съгласна, но на практика започна жесток натиск срещу ръководството на ДСБЮ. В малцинствените медии и в централния белградски печат се водеше постоянна кампания, в която по стар еничарски рефлекс се включиха и местните партийни структури на социалистическата партия и органите на властта в Босилеград и Цариград. В началото на 1992г. сръбската официална преса нададе страшен вой срещу ДСБЮ, нападайки го като сепаратистка организация, която има за цел да отцепи цялото Поморавие и да го присъедини към Сан-Стефанска България. Спомена се и теорията за заговора на силите за нов световен ред, водена с език от времето на Информбюро. В тази война се прочуха доста кръчмарски политици и продажни журналисти - еничари от българското малцинство. Явно, с намерението си безкомпромисно да се бори за правата на малцинството, ДСБЮ още в самото начало изневери на нечий очаквания. Определенията за ДСБЮ, колкото и напредничави да бяха, все пак много остро се разминаваха със сръбския консерватизъм. ДСБЮ имаше много критични моменти в своето развитие. На 7 февруари 1992г. ДСБЮ в Босилеград издържа първата си схватка в идеен план с настръхналите сръбски журналисти, сред които имаше

доказани служители на Държавна сигурност. През есента на 1992г. дойде и вторият удар - оставката на лидера на ДСБЮ Кирил Георгиев и двамата членове на Главния съвет Тодор Петров и Зденка Тодорова. След избирането на Иван Григоров за председател и на Иван Николов за секретар, тежестта на организационната дейност се прехвърли към Босилеград. Седалището се премести от Ниш в Босилеград и по този начин ДСБЮ елегантно се изплъзна от орбитата на сръбските националистически партии в Белград и по курса на самостоятелна и независима политическа организация, защитаваща правата и интересите на българите в Югославия.

По това време много по-отворено и задълбочено се заговори за проблемите на българското малцинство. След едно остро изказване на Ив. Николов в Цариброд, когато той, говорейки за асимилационната политика на сръбските правителства и драстичното намаляване на броя на българите, спомена термина “статистически геноцид”, Зд. Тодорова и художникът Б. Николов си подадоха оставки от ДСБЮ и то пред сръбската телевизия. Но дори и в оставка, Зденка продължи да играе активна и много важна роля сред българското движение в Западните покрайнини.

Тия странични ексцесии не попречиха на осъзнаването на много българи, нито на вътрешното развитие на организацията. Димитър Димитров Треперски, Иван Григоров, Марко Шукарев и други патриоти българи с лични пари и средства поеха разноските на организацията и тя разви доста мащабна дейност.

В условия, когато националната омраза в Сърбия беше заслепила цялото обществено мнение и войната в Хърватско започваше, в ДСБЮ преобладаваше становището, че в една такава недемократична обстановка, не само че няма никакви шансове с демократични средства в системата на СРЮ да се бори за програмата си, но дори има сериозна опасност ДСБЮ да бъде разгромен. В такива условия ДСБЮ пренасочи усилията си към интернационализация на проблемите на малцинството, правилно преценявайки, че не само съдбата на ДСБЮ, но и съдбата на българското малцинство ще зависи от това дали България и международната общност ще бъдат придобити за справедливите цели на ДСБЮ. В сравнително кратък период ДСБЮ запозна международните правозащитни организации с проблемите на българското малцинство.

На 4 август 1992г. представители на ДСБЮ се срещнаха в Ниш с делегация на Хелзинския парламент. Това бе повод натискът срещу ДСБЮ да се засили. За кратко време ДСБЮ успя да се консолидира и отново зае настъпателна позиция. С това обаче не спряха опитите на режима да дискредитира ДСБЮ, да го превземе отвътре, да го превърне в казионна политическа партия или поне в партия-сателит на сръбските опозиционни партии. Главният аргумент при това винаги бе, че ДСБЮ е прекалено слаб и малоброен, за да може да спечели изборите на общинско равнище и затова се налага сътрудничество и коалиция със сръбските опозиционни партии. Като че ли проблемите с нарушаването на човешките права и асимилацията на малцинството са в компетенциите на общинските кметове! Имаше, за съжаление, членове на ДСБЮ, които и по такъв начин виждаха проблемите на българското малцинство. В ония години мнозина считаха, че с падането на комунистическата система на управление всичко ще си дойде на мястото. Техният недостатък бе, че не познаваха феномена на сръбския национализъм, който тепърва набираше сили в Сърбия и който беше много по-опасен за българското малцинство дори и от самия комунизъм. Имаше хора, които се блазнаха повече от голата борба за власт, отколкото от националните интереси на малцинството. Предлагаше се ДСБЮ да стане секция на Демократичната партия, други искаха да го превърнат в експозитура на Сръбското движение за обновление, а трети дори заговориха за коалиция със Социалистическата партия. За щастие, с течение на времето, с много такт и търпение се наложиха ония, които мислеха, че ДСБЮ трябва да запази самостоятелна и независима

позиция, от която да защитава интересите на малцинството. Но в общата еуфория, обхванала сръбското общество през 1992 – 1993г, не малко членове на ДСБЮ повярваха, че положението на малцинството може да се подобри с участие на избори и проста смяна на властта в Сърбия. Те, по един брутален начин, пренебрегвайки устава на организацията, наложиха решение ДСБЮ да пристъпи към коалиция с Демократично движение за обновление на Сърбия – ДЕПОС. Това беше грешка, която нанесе удар върху имиджа на ДСБЮ. Първо, като проява и второ, защото съюзът с екстремните сръбски националистически партии за ДСБЮ беше по- опасен от самият Милошевич. Много хора тогава не разбираха, че в условия, когато българското малцинство е разбито на две избирателни коалиции, в които българите представляват 4% и 7%, дори и да имат представител, той не би могъл отговорно да защитава правата и интересите на българското малцинство в Парламента на Сърбия. Пък и да имаше такъв, той едва ли можеше да наложи свои виждания в един парламент, в който има 250 депутати.

След провала на ДЕПОС на изборите последва първият опит за вътрешен преврат в ДСБЮ. Членът на Общинския съвет на ДСБЮ и на Главния съвет В. Станчев изведнъж се отметна и се опита да свали Ив. Григоров и Ив. Николов от ръководството на ДСБЮ и като доведе проф. Марин Младенов за лидер на ДСБЮ, сам да поеме секретарската длъжност. Дори успя да сложи ръка на печата и на архива и, злоупотребявайки с тях, поддържаше тайни връзки със Сръбското движение за обновление, опитвайки се да подчини ДСБЮ на Вук Драшкович. След едно драматично заседание през декември 1993г. В.Станчев беше разнищен и след три месеца ръководството на ДСБЮ отново успя да овладее положението. Прави чест на проф. Младенов, че на време разбра играта и не остави В. Станчев да го изманипулира докрай. Въпреки че и той тогава смяташе, че ДСБЮ трябва да премине под шапката на Демократичната партия и нейния тогавашен лидер Драголюб Мичунович.

В своята редовна политическа практика ДСБЮ пишеше писма до най-висшите органи на държавната власт в Сърбия и Югославия, с които ги запознаваше с проблематиката на българското малцинство, даваше предложения, искаше срещи, търсеше мнения. ДСБЮ беше една от редките политически партии в Югославия, която решително протестира против войната и дори поиска от министъра на отбраната да преустанови мобилизирането на българите от Западните покрайнини за войната в Хърватско. Няколко пъти бе поискана среща с президента Милошевич, но не последваха никакви отговори. ДСБЮ неколкократно изпращаше писма до Министерството на просветата на Сърбия по проблемите за обучението на майчин език, до Министерството за човешки права и права на малцинствата, до Министерството на отбраната, до Министерството на местното самоуправление, до Министерството за информацията и до местните органи на властта в Босилеград и Цариброд Реализираха са само срещите с президента Добрица Чосич и с министъра за човешки права и права на малцинствата Маргит Савович. И те, разбира се, останаха безрезултатни.

ДСБЮ издаваше съобщения за пресата по определени поводи и развиваше мащабна информационно-пропагандна дейност по проблемите на малцинството навсякъде, където това бе възможно. Провеждаше пресконференции в Босилеград, Цариброд, Ниш и София, на които по правило не идваха сръбски журналисти. Публикувани бяха стотици статии, интервюта, изказвания, главно в българските медии, но основните проблеми на малцинството се казваха и в сръбския независим печат. Официалната югославска преса винаги пишеше негативно за ДСБЮ.

Освен това представители на ДСБЮ активно участваха в научни конференции, организирани в България, по проблемите на българските етнически общности извън България. Такива конференции имаше в Кюстендил, София, Бургас, Велико Търново,

Благоевград, Будва, Нови Сад, Нови Пазар, Белград. Поднесените доклади на ДСБЮ винаги бяха сред най-добрите и се посрещаша с голямо уважение и внимание. Повечето от тях бяха отпечатани и се използваха от българските учени в разни научни трудове.

Официалните югославски дипломати не искаха да говорят по проблемите на българското малцинство, за тях този проблем “не съществуваше”, но с течение на времето започнаха да говорят, че “има известни проблеми”. Местните структури на властта в Босилеград и Димитровград, в тежнението си да представят нещата от “добри по-добри”, често правеха грешки, които бяха готови доказателства за нарушаване на правата на малцинството. ДСБЮ ги използва и ги предостави на международните правозащитни организации.

В сръбските обществени среди в традициите на “македонизма”, се лансира “научна” постановка, според която в Сърбия няма българи, а някакви “сърбо-шопи” и “торлаци”, които говорят с някакъв уж специфичен език, който се различава от българския, а техният ареал се простира от Стара планина до някъде зад София. Според главните “идеолози” на тази новосъздадена “шопска нация” – Драган Колев от Димитровград и Витомир Живкович от Пирот, “шопите” и “торлаците” са един народ, който е разделен с Берлинския конгрес и така едните, от едната страна на границата и другите, от другата страна, придобиват различни, съответно български и сръбски национални особености. Всичко това някак чудно съвпадна с исканията на сръбския министър-председател Никола Пашич на Парижката мирна конференция 1919г. и неговите становища за “етническите граници на сръбския народ”. През 1993г. от български на т. нар. “шопски език” бе преведена драмата на известния български класик Стефан Костов “Женско царство”. Дори започнаха разработки за създаване на т. нар. “шопски език” от западните български диалекти, с който дефинитивно да се оформи новата “сърбо-шопска нация”.

Всичките тези спекулации бяха доказателства за твърденията на ДСБЮ. Съобщенията на местните власти, изказванията на отговорни лица, в които на един объркан и нелогичен за съвременното мислене начин се говореше за правата на българското малцинство, бяха използвани за интернационализация на българския въпрос в Югославия.

На 26 февруари 1994г. двама представители на ДСБЮ, председателят Ив. Григоров и Зд.Тодорова, заминаха за Женева, където в многобройните си срещи с представители на международните правозащитни организации и със специалния пратеник по правата на човека при ООН Тадеуш Мазовеcki бяха предоставени документи за основните нарушения на правата на българското малцинство в Югославия. След завръщането на делегацията общинските власти в Босилеград дадоха предложение на прокуратурата “ДСБЮ да се заличи от регистъра на политическите организации в Сърбия”. Това бе и най-голямата провокация на властите, които след редица закани, заплахи, обвинения, съдебни присъди и уволнения се опитаха с един замах да заличат ДСБЮ. Изнервени и неспособни да водят цивилизован диалог, те за пореден път показаха зловещите си комунистически зъби. ДСБЮ и този път излезе морален победител.

След като делегация на ДСБЮ в състав - Ив. Григоров, Д. Д. Треперски, Ив. Николов и Тодор Петров по този повод проведе серия от срещи с лидерите на двете основни политически партии в България СДС и БСП, а неофициално и с българския външен министър Станислав Даскалов. Председателят на българската Социалистическа партия и министър-председател на българското правителство Жан Виденов заяви, че “България много остро ще реагира, ако ДСБЮ бъде забранен”. Председателят на Съюза на демократичните сили Филип Димитров бе още по-категоричен. България предприе енергични дипломатически действия както в Белград, така и чрез своя дипломатически

представител Валентин Добрев в ООН. Така ДСБЮ успя отново да овладее положението, а босилеградските социалисти, които тогава вероятно изпълняваха поръчки на Държавна сигурност, трябваше отново да се примирят. Жалкото беше, че ДСБЮ трябваше да води една достойна борба за интересите на малцинството с толкова недостойни противници, които не със силата на аргументите, а с аргументите на силата бяха свикнали да мачкат всичко по пътя си.

През 1994 – 1995г. ДСБЮ проведе още срещи с представители на Европейските институции на различни места. Една от тях се състоя в италианското посолство в Белград. На нея представители на ДСБЮ изчерпателно информираха представителя на Европейския парламент с положението и правата на българското малцинство. Друга подобна среща се проведе в българското посолство в Белград, на която представители на ДСБЮ - Ив. Григоров, Ив. Николов, М. Шукарев и Д. Д. Треперски говориха пред посланиците на Канада, Швеция, Италия и Великобритания в присъствието на сръбски журналисти. След тази среща посланикът на Швеция в Белград Торстен Петре дойде в Босилеград да се запознае с проблемите на място. На следващата среща през 1996г. делегация на ДСБЮ в състав Ив. Григоров, Д. Д. Треперски и Велин Стоичков се срещна със специалния пратеник по правата на човека при ООН Тадеуш Мазовеcki в Сегедин, Унгария.

Същевременно българската дипломация изчерпа всички възможности проблемите с българското малцинство да бъдат решени двустранно, на базата на взаимни компромиси. В Белград продължиха да тактизират, очевидно с намерение да печелят време, но без намерение да променят политиката си към българското малцинство. България реши максимално да интернационализира проблема. Всички аргументи бяха на нейна страна. Усилията на българската дипломация в периода от 1994 до 2000г. бяха материализирани в четири резолюции на Генералното събрание на ООН, с които Югославия се осъждаше за систематично нарушаване на правата на българското малцинство. С това вече проблемите на българското малцинство бяха поставени като съставна част от югославската криза и чакаха своето разрешение.

По това време в Босилеград бе потушен опитът в самия Общински комитет на Социалистическата партия българският език в училищата да бъде частично възстановен. Пред силата на аргументите дори някои ортодоксални босилеградски комунисти не можаха да останат безучастни. Но властите в Белград много скоро успяха да овладеят положението, при това без да се намесват пряко – мръсната работа отново бе свършена от техните верни еничери в Босилеград.

В отговор на обвиненията СРЮ излезе с Меморандум пред ООН, в който се повтарят общоизвестните становища на югославската външна политика, според които българското малцинство има всички права според международните стандарти, “па дори и повече от тях”. Същевременно бяха поставени насрещни искания за спазване на правата на някакво измислено “сръбско малцинство” в България. Отново бе повторено, че няма основание да се поставя българският въпрос в Югославия, тъй като се касае за свободна воля на гражданите дали децата им да се учат на български или на сръбски език.

Въпреки че по съдържанието си Меморандумът на Съюзното правителство беше голословен и контрадикторен документ, той имаше огромна политическа тежест. С него Съюзното правителство отхвърли всички факти и аргументи за нарушаване на правата на българите и без да ги оспорва, фактически пое върху себе си отговорността за сегашната асимилационна политика, която застрашава малцинството с тотална асимилация. И още нещо, той обремени българо-югославските отношения, които са съществено и важно условие за справедливо решаване на проблемите, свързани с опазване на националната идентичност и бъдещето развитие на българското малцинство. Ако Югославия имаше

намерение да тачи и развива духовната и материалната култура на българското малцинство, тя нямаше да рискува добросъседските си отношения с България, особено след като македонският въпрос слезе от дневен ред.

С изострянето на вътрешно-политическата обстановка в Югославия, с експанзията на екстремните великосръбски националистически сили, положението и перспективите на българското малцинство още повече се влошиха. ДСБЮ извървя един труден път в своето развитие и въпреки обективните и субективни трудности, успя да разкрие проблемите на малцинството и да предложи решения за тях. Успя да оцелее в едно много бурно време и да се промъкне през изкушенията. Това безспорно е успех, но съвсем не е достатъчно да се продължи напред в следващия век.

Вероятно успехите на ДСБЮ, а с тях и положението на българското малцинство в Югославия, можеше да бъдат по-големи, ако в самата организация имаше повече партийна дисциплина и бяха преодоляни безсмислените партийни боричкания. След завръщането от Женева отношенията между Ив. Григоров и Зд. Тодорова се влошиха и Зденка все по-открито заговори за неговата смяна. Към края на 1994г. на Третата годишна конференция на ДСБЮ под бруталния натиск на царибродската група Ив. Григоров беше сменен от председателския пост и на негово място беше избран или по-точно назначен д-р Марко Шукарев. Нарушенията на устава на организацията бяха очебийни, но босилеградската група тогава премълча всички нередности, за да избегне разкола, пред който бе изправена организацията. Председателят Ив. Григоров тогава бе пожертван в името на единството на организацията, въпреки че и критиките на Зденка имаха своето основание.

Съмненията се появиха по-късно. След като Зденка наложи М. Шукарев за лидер на ДСБЮ, той ѝ помогна да стане щатен служител на Хелзинкия комитет за защита на правата на българите в Югославия и тя за трети път напусна ДСБЮ. След около една година отношенията ѝ с Марко изведнъж се обтегнаха и дори излязоха от рамките на приличното поведение. Българската преса публикува не малко скандални подробности около техните разправи.

През есента на 1996г. Зденка за първи път пред българското общество изведе царибродския бизнесмен Небойша Иванов – дотогава неизвестен в българското движение в Западните покрайнини. Появиха се и първите статии за Н. Иванов като бъдещ водач на ДСБЮ. Но много скоро отношенията между него и Зденка се влошиха, а отношенията между Зденка и Марко се нормализираха. Съюзени заедно, те поведоха открита война срещу Н. Иванов, която достига върха си по време на създаването на Културно-информационния център “Цариброд”. В тази война не проличаха никакви принципни различия нито по отношение на проблематиката на българското малцинство, нито по отношение на политическата стратегия на ДСБЮ. Това беше война на личностна основа.

М. Шукарев с не малко нарушения на Устава на ДСБЮ остана шест години начело на организацията. През това време той прояви качества на смел и безкомпромисен борец за правата на българското малцинство. По време на неговото председателстване се направи много за интернационализиране на проблемите на българското малцинство. И той, и семейството му понесоха страшно много лишения и психически тормоз. Шукарев бе единственият лидер на политическа партия, който по време на НАТО бомбардировките бе арестуван в Нишкия затвор и съден за нарушаване на военната дисциплина. Но вътре в организацията недоволството срещу него растеше. Той се бе превърнал в едноличен водач, а под неговото водачество ДСБЮ се превърна в полуконспиративна организация, сред чиито членове царуваше недоверие и подозрение. Структурата и органите на партията не функционираха, а цялата политическа дейност на ДСБЮ се изчерпваше със спорадични прес-конференции в агенция “Балкан” в София, където Марко и Зденка непрекъснато говореха за проблемите на българското малцинство.

Голяма част от членовете на ДСБЮ не споделяха неговия начин на работа, защото се изостави политическата дейност на терена. Югославската криза отиваше към своя край. Българското малцинство се нуждаеше от силна политическа партия, която да се легитимира на избори пред населението, за да може легитимно да защитава правата и интересите на българското малцинство в зависимост от начина, по който ще бъде решавана югославската криза. Многобройните настойчиви разговори, водени с М. Шукарев, при които от него се искаше незабавно да започне процес на вътрешна консолидация на организацията за решителни действия пред сръбското правителство, останаха безрезултатни. Прекалено подозрителен и недоверчив по природа, той насякъде виждаше предрешени сътрудници на “Удбата” и по тоя начин отблъсна много хора, които иначе можеше да бъдат привлечени и да дадат не малък принос за организацията. Подозрителността и недоверчивостта му на свой ред предизвикваха подозрителност и недоверчивост към него.

Зд. Тодорова разви мащабна дейност чрез Хелзинкския комитет за защита на правата на българите в Югославия, брат ѝ Миле Тодоров се занимаваше с хуманитарна дейност в организацията “Солидарност”, Културно-информационният център “Цариброд” също разви мащабна културна дейност в Босилеград и Цариброд, а ДСБЮ, от който и заради който всичко тръгна, се бе превърнал във фантом., за да се спаси организацията от пълен провал. Група членове на ДСБЮ, като Йовица Костов, Иван Николов, Димитър Димитров Треперски, Александър Димитров, Радко Солянчов, Петър Жижов, Арсо Тодоров, Драголюб Иванчов и още някои други изведнъж преминаха в настъпление, решени да консолидират ДСБЮ. Петър Жижов бе избран за председател на Общинския съвет на ДСБЮ, в неговата къща се откри седалище на организацията и изведнъж всичко закипя. За кратко време в ДСБЮ в Босилеград бяха записани над 150 нови члена. След като общинската организация на ДСБЮ бе закрепена, се взе решение да се консолидира цялата организаци. На 8 юли 2000г. в помещенията на Културно-информационния център “Цариброд” в Босилеград бе свикана Четвъртата национална конференция на ДСБЮ. В уводния доклад Ив. Николов направи подробен анализ на състоянието на партията и на политическото положение на българското малцинство. Лидерът на ДСБЮ М. Шукарев беше разкритикуван и беше оповестен нов курс на организацията - ДСБЮ като демократична и масова политическа партия на всички българи в Югославия, с цел да се наложи като водеща политическа сила на българското малцинство и да поеме управлението в общините Босилеград и Цариброд.

На тази конференция отново се очертаха двете основни концепции в ДСБЮ. Първата, която виждаше ДСБЮ като затворена партия-ядро от “твърди българи” и втората, която искаше ДСБЮ да стане отворена демократична партия като реална и водеща политическа сила, отговорна за съдбата на българското малцинство. Носителите на първата концепция тогава останаха малцинство, но по-късните им действия ясно показаха, че не са се отказали от политиката си. От Четвъртата национална конференция ДСБЮ излезе с нов лидер – адвокат Арсо Тодоров от Босилеград.

За съжаление, нещата в Цариброд не потръгнаха в тази посока. Двете враждуващи групировки около М. Шукарев и Н. Иванов не успяха да надмогнат личните си пристрастия в интерес на единството и развитието на организацията. Там се очерта дълбок разкол, който лека-полека се пренесе и в Босилеград.

Големите надежди, които се възлагаха на адвокат А. Тодоров, не бяха осъществени. Той се опита да надмогне различията, да направи нова организационна схема на работа, опита се да бъде изряден в юридическо отношение и да създаде материална база за организацията, но нещата просто не потръгнаха. Организацията се нуждаеше от сериозна

материална база, за която трябваша пари, които нямаше кой да даде. В такава ситуация ДСБЮ дочака разписването на президентските и местни избори от 24 септември 2000г.

В Цариброд коалицията между ДСБЮ, Демократичната партия и Гражданския съюз доведе до висок резултат за коалицията. ДСБЮ успя да вкара четири общински съветника в общината и за първи път да се легитимира пред държавата като легитимна партия.

В Босилеград коалицията между ДСБЮ и местния съвет на Демократичната партия на Джинджич не сработи и под бруталния натиск на лявата коалиция изборите завършиха с пълен провал. Самата Демократична партия беше пред провал и вместо да подпомогнат нейното окончателно изгасване, намериха се не други, а членове на ДСБЮ, които да я спасяват! Изведнъж отношенията между членовете на ръководството на ДСБЮ се влошиха и прекъснаха. Неповторимите им характери избухнаха в най-неподходящия момент и нанесоха непоправима вреда на организацията. Всичко, създавано в продължение на една година с упорит труд на десетки членове, се срива за няколко дни. За първи път ДСБЮ беше предаден от своите създатели. Обхванати от революционна еуфория, която в този момент тресеше Сърбия, челниците на ДСБЮ от борци за правата и интересите на българското малцинство се превърнаха в сини сръбски демократи, които истерично изживяваха радостта си от свалянето на Милошевич, наивно вярвайки, че новият президент Воислав Кошунница ще ги отведе едва ли не в Обетованата земя. В този момент П. Жижов си подаде оставката, но това никого не накара да се замисли.

В навечерието на 5 октомври 2000г. Сърбия бе обхваната от масови демонстрации и шествия, с които демократичната сръбска опозиция яростно протестираше против кражбата и фалшифицирането на изборните резултати от страна на режима. Изненадващо за всички и Босилеград бе обхванат от общата еуфория. След като сръбският диктатор Милошевич призна победата на Кошунница, Босилеград бе обхванат от масови протести, с които се искаше анулиране на изборните резултати и провеждане на нови избори на местно равнище.

Лявата коалиция, съставена от Социалистическата партия на Сърбия и Югославската левица, обхваната от паника и вътрешни дразги, не успя да конституира на време общинската власт. Използвайки този момент и общата победна еуфория, Босилеградската опозиция успя да изведе работниците на улиците и с масови протести да сваля комунистическата власт. Демократичното правителство на Сърбия бе поставено пред свършен факт - според закона то трябваше да въведе временно управление и да разпише нови общински избори в срок до една година. По това време избухнаха албанските безредици край Буяновац, а старите партийни и полицейски структури в Босилеград отново разиграха изтърканите си сепаратистки козове и Правителството на Сърбия се отнесе крайно подозрително към Босилеградските събития. Едва след три месеца то назначи временен общински съвет в Босилеград и по този начин легализира промените.

Общинската организация на ДСБЮ в този решителен момент бе разбита от своите нелоялни членове и така бе пропуснат историческият шанс ДСБЮ да вземе събитията в свои ръце и категорично да поиска от Правителството на Сърбия трайно решаване на проблемите на Босилеградска община и на българското малцинство. Вместо това някои членове на ДСБЮ явно преминаха към сръбските партии, други прикрито действаха в тяхна полза, водени от користолюбиви цели и боричкане за общински постове и работни места.

В периода след 5 октомври 2000г. Босилеград и Цариброд бяха обхванати от масово размножаване на сръбски политически партии. Неусетно в ДСБЮ в Босилеград отново се наложи старият конспиративен стил на работа. Дори се наложи разбирането, че всички национално мислещи българи трябва да се инфилтрират в сръбските политически

партии и да ги превземат отвътре, а в решителния момент да направят коалиция и така да вземат властта на изборите. Това разбиране се мотивираше с обяснението, че ДСБЮ е прекалено сатанизиран от сръбската пропаганда като сепаратиска партия и не може да спечели общинските избори. Тази коварна теория, освен че доведе до разбиване и отслабване на ДСБЮ, не донесе нищо друго. Местните съвети на Демократичната партия на Джинджич и на Гражданския съюз на Свилянович, които проявиха частични принципни изисквания за спазване на правата на българското малцинство, също бяха сатанизирани като сепаратисти и в крайна сметка отново победиха великосръбските националисти и бившите комунисти.

Стана ясно, че тази стратегия е разработена на високо ниво, с цел да се раздробят политическото пространство в Босилеград на десетки политически партии, а ДСБЮ да бъде изтласкан и маргинализиран. Националните проблеми на малцинството бяха загърбени за сметка на икономическите и комунално-битовите проблеми на общината. След време се разбра, че тази стратегия е била насърчавана и от някои известни активисти на ДСБЮ, които съзнателно са наговаряли много честни и достойни българи да се записват в сръбските политически партии, убеждавайки ги, че там имат по-добри възможности да защитават правата на малцинството, а в решителен момент лесно могат да направят коалиция на местно равнище и да вземат цялата власт! Тези големи “стратегии” изпуснаха само това, че веднъж създадени, партиите създават безброй нови възможности за политически манипулации и продължаване на старата асимилационна политика чрез манипулиране на личните интереси на хората. И друго, никой не си задаваше въпроса какво смята да прави, когато вземе общинската власт. Правомощията на общинските власти в тази централизирана система бяха толкова ограничени, че не можеше нищо реално да се направи.

Така Сърбия на практика прояви готовност само да търси нови методи за провеждане на асимилационната политика, но не и да се откаже от нея. И се случи така, че докато другите малцинства в остатъчна Югославия се групираха около своите национални партии, чрез които поставяха искания пред държавата, в Босилеград и Цариград стана точно обратното - българското малцинство се разбиваше на десетки сръбски партии, а националната партия на българите, която през най-тежките години на Милошевичевата диктатура защитаваше правата и интересите на малцинството, бе оплетена в мрежа от интриги, клюки, взаимно недоверие и омраза и в крайна сметка се пасивизираше все повече.

Самата Сърбия отново бе обхваната от силни политически дрызги. Демократичната партия на Сърбия на юго-президента Кошунца се отлюспи от реформаторското мнозинство на сръбският премиер Зоран Джинджич и се присъедини към социалистите и радикалите. Югославските политици нямаха куража да тръгнат към пълна демократизация на обществото, защото се опасяваха от нови дезинтеграционни процеси. Югославия се разкъсваше между необходимостта от демократизация, която я водеше към гибел, и тежнението да запази държавната цялост.

Въпреки всичките си недостатъци ДСБЮ отбеляза края на 20 век като единствена политическа сила, която отворено проговори за проблемите на българското малцинство в момент, когато мнозина великосръбски националисти бяха убедени, че българското малцинство вече е асимилирано.

Обективният критически анализ на досегашната практика на ДСБЮ показва редица и положителни, и отрицателни особености. Положителното е това, че ДСБЮ прояви висока степен на политически реализъм и отговорност не само към интересите на малцинството, но и към интересите на мира в региона. В условия, когато сръбското общество беше обхванато от неконтролирана националистическа истерия, последвана от

война, а разните националистически партии не само проповядваха, но и провеждаха кръвопролитие и насилия, ДСБЮ нито за миг не се поддаде на евтини националистически емоции и не се отклони от европейската си ориентация.

Ръководството и членският състав на ДСБЮ винаги трезво преценяваха реалностите и си даваха сметка, че българското малцинство нито само е дошло в Югославия, нито пък може само да си отиде от нея. Не само заради това, че според съвременното международно право националните малцинства нямат право на самоопределение, но и заради това, че статусът на българското малцинство е определен с международен мирен договор, под който стоят подписите, а вероятно и интересите, на 15 държави.

Освен това, съвременна България заедно със свободния свят по един съвършено нов път на развитие, път на европейските икономически интеграции и сваляне на граничните бариери между държавите. Това е една нова политическа даденост, с която трябва да се съобразяваме. Програмата на ДСБЮ в това отношение и след едно десетилетие от приемането ѝ е все още свежа и актуална – това е програмата на новото време и на младите хора. Това е една от редките програми в Сърбия, в която няма шовинизъм и “мегали” идеи, това е просто програма, която иска да запази самоличността на малцинството като активно състояние на национален дух и съзнание и на ония национални ценности, без които се превръщаме в същества без стойност и без перспектива.

ДСБЮ трябва да се развива не само като политическа партия, а преди всичко като национално движение за граждански права и свободи, което да възстанови самоличността на малцинството не с цел да се разграничи и отдели от другите етноси, а да експонира националната идентичност като израз на единството на многообразието. ДСБЮ трябва да стане носител на едно съвременно национално и духовно възпитание сред младите хора, характеризиращо се с висока доза национална толерантност, уважение към демократичните институции, висока степен на демократична култура, национална гордост и достойнство, човеколюбие и солидарност.

Тръгвайки именно от необходимостта от съществени духовни промени, като предпоставка за реални обществени промени, група интелектуалци от българското малцинство в Югославия, с помощта и подкрепата на българската държава, създадоха културно сдружение Културно-информационен център на българското малцинство – “Цариброд”, с цел да се разпространява и развива българската култура сред българското малцинство и да пропагандира европейския начин на мислене и поведение. С това на практика започна процес на възстановяване на потиснатите национални ценности на малцинството, изместени от живота вследствие на дългогодишната асимилационна политика. С това започна и отворена конфронтация с общинските културни центрове в Босилеград и Димитровград, като експоненти на сръбската култура сред българското малцинство. С това КИЦ “Цариброд” фронтално се противопостави на ония партии, структури, държавни органи и личности, които в името на някаква идеологически разбрана “лоялност” пропагандираха чиста форма на физическо и духовно робство.

Откриването на КИЦ “Цариброд” имаше решаващо историческо значение за българското движение в Западните покрайнини. С неговото откриване започна един необратим процес на възстановяване и разпространяване не само на българската култура, но и на европейския дух на мислене и поведение. Въпреки огромния натиск на режима на Милошевич и левите и просръбски ориентирани политически сили в Босилеград и Цариброд, българското културно присъствие след половин век отново направи пробив в Западните покрайнини. В продължение на четири години през Босилеград и Цариброд се извървяха звездите на българската култура и изкуство, които при невъзможни условия, често пъти на открито, събираха хората и им предоставяха най-ценното от българската

култура. През тия четири години с усилен културни програми бяха проведени десетки концерти, изложби, литературни вечери, театрални представления, екскурзии в България и в чужбина, летни и зимни почивки за деца, бяха оказани услуги и съдействия на много болни хора да бъдат лекувани в България, няколко стотин души от Западните покрайнини придобиха българско гражданство, бяха провеждани хуманитарни дарителски акции и десетки млади студенти си пробиха път до българските университети. Освен това Културно-информационният център в Босилеград разпространяваше годишно около 15 000 видеокасети, разпространяваше около 1 000 книги, над 3 000 вестници и списания, прожектиреше около 70 български филма годишно, провеждаше курсове по английски език и издава един доста популярен “Бюлетин” двумесечник, който в тираж от 600 екземпляра се разпространява в Босилеград. Това бе единственото информационно средство на български език, което бе забранено по време на режима на Милошевич.

Върху Културно-информационния център “Цариброд” бе концентриран жесток натиск да бъде закрит или дори забранен. Правеха се подмолни опити да му бъде наложен нов начин на работа, да бъде сложен под опеката на просръбските политически сили, непрекъснато се сеяха клюки, интриги и клевети за сметка на неговите служители, които по всяко време имаха по няколко висящи дела пред Босилеградския съд.

Успехите на Културно-информационния център в културен план и авторитетът, който той си изграждаше както сред българското население в Западните покрайнини, така и в България, по стар български обичай предизвика противоборство между центъра и ДСБЮ. В основата на това противоборство отново нямаше идейни разминавания. За слабостите, които ДСБЮ изживяваше в организационен план, някои членове стовариха цялата вина върху КИЦ. Причината беше много по-приземна - субсидиите, които идваха от България за работата на центъра.

Истината бе, че ДСБЮ бе завладян от криза. Тя имаше много причини. Някои от тях бяха продиктувани от обективни трудности, произлизащи от конкретната политическа обстановка в Сърбия. Други бяха чисто субективни. Всички заедно доведоха до изоставане на политическата работа на терен и отслабване на позициите на ДСБЮ сред малцинството. Главният проблем беше този, че Сърбия не тръгна по пътя на демократизация. Ако демократичните принципи, като прозрачност, отговорност, сменяемост и т.н. бяха заработили, демократичният процес сам щеше да изкара проблемите на лице и те щяха да бъдат решавани в движение. Но в режима на Милошевич вирееха много партии с тоталитарна структура, партии, в които нямаше вътрешна демокрация и които се идентифицираха със собствения си лидер. Всичките тия отрицателни явления в политическия живот на Сърбия, по един или друг начин, се пренасяха и в ДСБЮ. Въпреки че ДСБЮ не може да се оплаче от “несменяеми” личности, защото за девет години смени трима председатели на партията – нещо, което рядко се среща в политическата практика на Сърбия. ДСБЮ незаслужено беше покрит с някакъв конспиративен воал, умишлено създаден от политическите противници на ДСБЮ и провеждан от някои каприциозни личности отвътре. ДСБЮ няма нужда от подобни методи, първо, защото времето на конспирациите отдавна е зад нас и второ, защото ДСБЮ няма какво да крие – той не работи нищо, което е забранено и опасно. Напротив. Да се бориш с легални средства, за да решиш един проблем, с който не само помагаш на малцинството, но и даваш принос в укрепване на държавата – е истински критерий за гражданска доблест и лоялност.

Една от пропуснатите възможности на ДСБЮ е по-тясното сътрудничество със сродни партии на националните малцинства. През 1997г. делегация на ДСБЮ замина за Суботица, където проведе първата среща с председателя на Съюза на унгарците от

Войводина. Това бе изключително полезна среща, която даде ценни познания, но контактите прекъснаха след войната в Косово.

С течение на времето трите главни сръбски опозиционни партии - Радикалната партия на Воислав Шешел, Сръбското движение за обновление на Вук Драшковиќ, Демократичната партия на Зоран Динджич, както и някои леви партии, създадоха свои структури сред българското малцинство. За съжаление, те не се разграничиха от миналото и не само че не предложиха нищо ново за малцинството, но дори и не признаха нарушаването на правата му. Те се поставиха като сръбски партии сред сръбско население, приемайки постиженията в асимилацията и продължавайки в същата насока. Нито една сръбска партия не излезе със становище по конкретните проблеми на малцинството, всичките дойдоха само с една цел - да искат подкрепа за собствените си програми и да събират гласове в борбата си за власт, без да навлизат в същността на етническите отношения, които доведоха Югославия до разпадане. Дори политически партии, които се декларираха като демократически и граждански, проявиха учудващо невежество по проблемите на българското малцинство. Това даде основание за заключение, че и при евентуална смяна на властта положението на малцинството няма съществено да се промени. Причината бе във великосръбската националистическа идеология, заложена в програмите на повечето сръбски политически партии. И в начина на мислене на повечето сръбски политици и академици.

Но отговорността бе изцяло за сметка на нашите ялови малцинствени интелектуалци и политици, които все още живееха с илюзиите, че проблемите на българското малцинство могат да бъдат решени от раз - с победата на някоя "демократична" сръбска партия или коалиция. Те не разглеждаха проблема на равнище държава - малцинство, а на равнище гражданин - партия. С други думи, те се поставиха като сърби, членуващи в сръбски партии, оставяйки по тоя начин незасегнатата голяма част от проблема. Така доведоха до фрагментация на политическото пространство на българското малцинство, повторно прилагане на имперския принцип "разделяй и владей". Очевидно бе, че не само проблемите на българското малцинство, но и на останалите малцинства в Сърбия и на самата Сърбия, не само нямаше да бъдат решени по тоя начин, но и щяха да бъдат максимално изострени. Тези интелектуалци, добре подковани с дипломи от сръбските университети, спечелени според критериите на морално-политическата съобразност и старателно зубрене на историята на Съюза на югославските комунисти, няхаха нито моралната сила, нито съответната подготовка да защитават правата и интересите на българското малцинство.

Ако погледнем нещата малко по-навътре, ще видим, че нашата политическа мисъл все още се влияе от либералната теория, според която малцинствените права са част от кодекса на човешките права и че със свободата на словото, на сдруженията, на съвестта и т.н. могат да се обезпечат и малцинствените права и че няма нужда от признаване на колективни права на малцинствата. Нацията, както и религията, се слагат в частната сфера на човека. Тази теория на практика доведе до "демократична" асимилация на малцинствата - явление, наречено "етноубийство". Това явление в условията на разпадането на разделението на Европа на блокове доведе до ескалиране на национализма в Европа в последните десетилетия на 20 век.

От заключителния документ в Хелзинки от 1975г. до Рамковата конвенция на Съвета на Европа в Страсбург от 1995г., значи само за две десетилетия, политическата мисъл за националните малцинства направи огромен скок. На конференцията на ОССЕ в Женева през 1991г. бе прието становище, че проблемите на малцинствата не са само вътрешен проблем на държавите. Освен класическите права на малцинствата, отнасящи се до тяхната национална и културна идентичност, за първи път бяха признати и

политическите права (право на автономия, пропорционално представителство в държавните институции и т.н.). Това беше от изключително значение за страните, които са етнически конфликтни.

Днес мнозина са склонни поради страх от ужасите на войната в Югославия да пренебрегнат въпроса за колективните права на малцинствата. По този начин те насърчават национализма на големите нации и фактически насърчават “демократичния” унитаризъм, който сигурно води до нови стълкновения. Не е спорно, че демократичните системи съдържат известни механизми за разрешаване на националните въпроси, но именно заради това се налага нуждата от колективни права. Просто не е реално да се очаква, че проблемите на косовските албанци или на мюсюлманите в Санджак ще се третират като проблеми на индивидуални граждански права без обезпечаване на колективни права.

Именно заради това ДСБЮ трябва да запази самостоятелна и независима позиция, от която аргументирано и енергично да атакува всяка политическа сила, която прояви небрежност или посегателство върху националните интереси на малцинството. Защото в крайна сметка всяко посегателство върху националните интереси на малцинството е посегателство върху интересите на мира и стабилността в региона. С това ДСБЮ трябва да стане истински носител на демокрацията и издигането на демократичната култура на малцинството до такова равнище, от което то може да избира и сменя всяка власт, за да я кара тя да се бори за интересите му.

Няма никакво съмнение, че ДСБЮ, въпреки всичките си слабости и недостатъци, все пак свърши една огромна работа. Проблемите на българското малцинство са поставени като съставна част от югославската криза. Те ще бъдат решавани в зависимост от начина, по който ще бъде решавана югославската криза. Днес е трудно да се предвиди как тази криза ще бъде решавана, нито пък ДСБЮ може ли да окаже някакво влияние върху начина, по който тя ще бъде решавана. Естествено е, че ние предпочитаме демократичните методи на решаване, но това си остава само в сферата на желанията.

5. Българското малцинство в XXI век

Въз основа на всичко, казано дотук, логично се поставят следните съдбоносни въпроси: Как се очертава бъдещето на българското малцинство в Западните покрайнини в началото на XXI век с оглед на новите геополитически и геостратегически реалности в Европа и на Балканите? Кой външни и вътрешни фактори сега определят положението на българското малцинство и по какъв начин? Какво трябва да направи международната общност, Югославия, България и самото малцинство, за да може то да оцелее и да заживее свободно и достойно, без да се превърне в нова кризисна точка на Балканите?

Интелигенцията на българското малцинство, и не само тя, продължава да мълчи по тия изключително важни въпроси. Тя като че ли няма нито нужната свобода, нито нужния кураж да проговори за проблемите така, както те се поставят, да предложи решения за тях и публично да ги афишира. И докато другите малцинства в остатъчна Югославия вече поставиха своите стратегически цели за своето бъдеще, българите като че ли все още чакат някой друг да им свърши работата и да им поднесе всичко наготово. Стара истина е, че оня, който не е способен да се пребори за свободата си, не е достоен за нея.

Трите основни външни фактора, които създадоха и определяха положението и съдбата на българското малцинство през изминалите десетилетия, все още продължават да действат, само че по друг начин. Тези фактори, както знаем, са - геополитическата обстановка в Европа, вътрешната ситуация в остатъчна Югославия и вътрешната ситуация в България. Към тях можем да прибавим още един външен фактор - американското

присъствие на Балканите; и още един - състоянието на духовността на българското малцинство.

Както знаем, в края на двадесетия век се разпаднаха военнополитическите блокове, които бяха създали двуполусната карта на Европа. Краят на студената война очерта началото на нови силни национални движения, предизвикани от потиснатите национални недоволства, създадени в миналото. Европа в края на двадесетия век бе обхваната от силни националистически движения, които, противно на всички националистки и космополитски очаквания, изведнъж навлязоха във фокуса на световната политика. Европа и светът бяха обхванати от два на пръв поглед противоречиви процеса - от една страна глобализация, а от друга размножаване на нови независими държави. Паралелно с глобализацията, в края на двадесетия век, в Европа и света бяха създадени много нови държави. Докато страните от Западна Европа се интегрираха, влизайки в разни транснационални асоциации, Източна Европа се дезинтегрираше - само от трите бивши социалистически федерации (югославската, чехословашката и съветската) се появиха 22 нови държави.

Дори и много западноевропейски държави, въпреки традиционното си демократично устройство, се изправиха пред нови етнически конфликти. Малцинствата се оказаха изненадващо устойчиви на асимилационните процеси. Така те, освен гражданските права, поискаха да им бъдат признати и колективни права във вид на разни форми на местно самоуправление (Уелс и Шотландия), федерален статус (Валония и Фландрия в Белгия) до независимост (Баските в Испания, Северна Ирландия във Великобритания, Квебек в Канада).

Всичко това доведе до промени и в съвременната международноправна теория за правата на малцинствата. Либералната теория, според която индивидуалните човешки права могат да заместят колективните, бе напусната. Много бе дискутирано и правото на самоопределение – едно от най-актуалните права в днешно време. Международните организации (ООН, ОССЕ и др.) от една страна, го оспорваха, от друга, го пропагандираха. Накрая негласно се стигна до извода, че това право трябва да се прилага само когато се изчерпат всички други възможности за решаване на етническите конфликти. Така самоопределението стана въпрос на политически прагматизъм, а не на установени принципи.

Към днешна дата в международноправната теория и практика преобладава становището, че правата на малцинствата, които живеят на исторически обособени територии, трябва да се решават в рамките на съществуващите държави чрез разни форми на самоуправление (автономия). Тия форми трябва да бъдат достатъчно гъвкави, за да могат да решат проблемите и тежненията на малцинствата за нормално културно, икономическо и политическо развитие, паралелно с останалия свят.

Съвременната международно правна практика е разработила разни видове автономии за малцинствата, с които на тях им се гарантира сами да поемат отговорността за осъществяването и прилагането на практиката на техните права. Съществуват четири вида автономия: културна автономия, културна и административна автономия, културна и политическа автономия с вътрешна и международна политическа изява, автономия при международно участие (контрол) или съвместно управление (с елементи на кондоминиум). Няма съмнение, че по-високите степени на автономия дават и по-голяма гаранция за правата на малцинствата.

За съжаление, формата на автономия като гаранция за осъществяване на правата на малцинствата вече не съществува в югославската конституция. Според властващата идеология всеки разговор на тази тема е едва ли не престъпление срещу конституционното устройство на страната. Така цялата социалистическа реторика за малцинствени права, според международните стандарти, че и повече от тях, се превръща в чиста демагогия.

Права има само тогава, когато те могат да се реализират на практика. Права, които не могат да се осъществят, са несъществуващи права. Това са нашите права.

Международната общност днес няма нито нужната последователност, нито необходимото единство да проведе на практика декларираните определения. Дилемите все още са много: Как да се избегне войната, когато една етническа общност иска сецесия, а другата отбранява държавния суверенитет? Къде е разликата между тероризма и легитимната борба за независимост? Как да се определим към насилието, с което се задушава правото на самоопределението? Какво да бъде отношението между международното и вътрешното право? Каква е ролята на международните организации в разрешаването на етническите конфликти?

Намесата на международните организации в разрешаването на етническите конфликти не винаги е успешна, именно поради липсата на ясно установени принципи. В самите тях малко или много са заложени егоистичните интереси на държавите, които косвено все още налагат своите виждания, а често пъти и своите интереси като единствено правилни решения. Международната политика често се люшка от едната крайност в другата: примерно, твърди се, че самоопределението е причина за дезинтеграция на държавите, но се твърди и това, че дезинтеграцията понякога е нужна и необходима, защото ако една държава не е способна за демократичен живот – тя просто не може да просъществува. Правото на самоопределение така се превръща в някакво неустановено право, което може, но не е задължително, да се прилага. Понякога, когато няма други решения, сецесионизмът (отделянето) си остава единственото решение. Особено когато една нация използва насилие, за да задържи друга нация в своите граници и ѝ налага своята хегемония.

За разрешаване на етническите конфликти на сегашен етап не могат да се фиксират никакви ясни и точни правила. Единственото правило е, че те трябва да се решават с опознаване на причините, които ги пораждаат. Най-честите причини са етническата дискриминация и желанието за по-големи икономически и политически свободи. Интересно е, че демокрацията в Западна Европа има превантивно действие спрямо сецесионистките движения и успява да ги пацифира, докато в Източна Европа по-скоро ги изостря. Освен това, на западноевропейските малцинства им се откриват и други перспективи - европейските регионални асоциации. Източноевропейските страни все още нямат слух нито за индивидуалните, нито за колективните права на малцинствата. Дори понякога съзнателно забавят прехода, от страх да не би гражданската демокрация да насърчи сецесионизма. Така се идва до противоречието между самото тежнение за демокрация и изискванията, които тя може да постави.

Едно обаче е съвсем сигурно - към националните права и свободи на малцинствата не може да има никакви предубеждения. В началото на 21 век малцинствата не могат да живеят в робство. Оръжието вече не може да задуши легитимните тежнения на малцинствата за свобода и национални права. Решенията за конфликтите най-често ще се търсят в различни форми на автономия, кантонално и федерално устройство и дори в "Европа на региите". Прилагайки тия принципи, във втората половина на XX век бяха омиротворени или поне потушени някои регионални конфликти (Южен Тирол). Има благоприятни възможности да бъде решен въпросът в Северна Ирландия. ЕТА засега губи позициите си сред самите баскийци. Остава Кипърският проблем. Не са за пренебрегване и решенията, които бяха наложени в Република Сръбска в Босна и на Косово.

Въпреки всичко, независимо от различията в подходите и формите, по които трябва да се решават малцинствените проблеми, страните от Европейския съюз, както и ония, които претендират да станат членки, са съгласни относно корпуса от граждански права и свободи, които трябва да бъдат гарантирани на малцинствата. В редица

международноправни документи, донесени от страна на ОССЕ, каквито са Заключителният протокол от Копенхаген от 1990г., Парижката харта за Нова Европа, Докладът на експертите на ОССЕ за националните малцинства в Женева от 1991г., се гарантират всички национални и граждански права и свободи на малцинствата, при условие да спазва териториалната цялост на държавите, в които се намират. В документа на Съвета на Европа се отива крачка напред: признава се възможността за местни и автономни администрации, автономии на териториална основа, включително и съществуване на консултативни законодателни и изпълнителни органи, избрани на свободни периодични избори. Специално внимание се отделя на двустранните договори между държавите, с които да се регулират правата на малцинствата.

Така постепенно се стигна до Рамковата конвенция за национални малцинства на Съвета на Европа от 1998г. Тя е задължителен многостранен инструмент, предназначен за всеобща защита на малцинствата за страните членки от Европейския съюз. Тя има свои контролни механизми за нейното спазване при органите на Съвета на Европа. За своето практическо приложение се опира на системата на неправителствени организации, които непрекъснато трябва да влияят на правителствата на своите страни да внесат необходимите изменения в законодателството си, за да могат да се реализират принципите в тази конвенция. Тя е най-обхванат документ от поредицата международни документи, известни като международни стандарти за малцинствата. В оперативната си част Рамковата конвенция задължава страните, подписали я, да гарантират пълно равноправие за числящите се към националните малцинства и тяхната защита от всички видове дискриминация. Малцинствата не могат да бъдат асимилирани “противно волята си”, а държавите трябва да предприемат действия, за да запазят и развият те своята култура и своята идентичност. Конвенцията гарантира правото на сдружения, свобода на съвестта и словото, вероизповеданието и свободно използване на майчин език, правото на “интеркултурно” образование, тоест на изучаване на езика и на културата на мнозинството, свободни контакти с държавите майки, поддържане на всички други мирни и свободни презгранични контакти, свободно участие в работата на неправителствените организации. Задълженията на числящите се към малцинствата са да спазват вътрешното законодателство, териториалната цялост и независимостта на държавата. Но понятието “национално малцинство” си остава недефинирано и в тази конвенция.

Комитетът на министрите на Съвета на Европа контролира приложението на Рамковата конвенция въз основа на докладите, които страните, подписали я, изпращат всяка година, а след това ги сравнява със сведенията, получени от неправителствените организации, включително и малцинствените. Страна, която не изпълнява задълженията си по конвенцията, може да бъде подложена на разни видове политически натиск. Неправителствените организации също трябва да оказват силен обществен натиск върху държавите да внесат съответни законодателни изменения и да прилагат на практика принципите, заложи в конвенцията.

Общо взето, съвременна Европа има много сериозен подход към спазването на човешките права и особено към правата на малцинствата. Това вече не е въпрос на отвлечен хуманизъм и етични принципи, а на интереси. Европа много добре си дава сметка, че нарушаването на правата на малцинствата и етническите конфликти, предизвикани от това, могат да взривят мира на континента и да нанесат огромни вреди. Именно затова тя залага много на превантивната дипломация, с цел предотвратяване на етническите конфликти.

Американското присъствие на Балканите е нов фактор, който допълнително влияе върху сложните етнически отношения в нашия регион. Независимо от различните мнения за и против тях, за нашия анализ на темата, която разглеждаме, е важно да отбележим, че

по въпроса за спазването на човешките права и правата на малцинствата становищата на САЩ не се различават съществено от тези на европейските ѝ партньори. Още повече, САЩ все повече се налагат като неизбежен фактор при разрешаване на етническите конфликти и защитата на правата на човека, включително и правата на малцинствата. Така че при всякакъв етнически конфликт враждуващите страни в бъдеще непременно ще трябва да се съобразяват с изискванията на САЩ. Всеки, който не успее да придобие закрилата на САЩ на своя страна, предварително е загубил.

Когато става дума за евентуалното отношение на Европа и Америка към българското малцинство в остатъчна Югославия, то не може да бъде друго, освен отношение на съпричастност и закрила. Световните демокрации и съвременното обществено мнение не може да се обявят против спазването на правата и интересите на българите в Югославия. Този мощен фактор може значително да допринесе при разрешаването на проблемите на българите и създаване на реални условия за техния нормален живот. Стига те да могат ефективно да се организират и да анимират европейското и световното обществено мнение със своите проблеми.

Как днес се отразява факторът България на положението на българското малцинство?

България днес по нов начин преосмисля и защитава неосъществените си през историята идеали за национално и духовно обединение. Настоящите реалности на новата цивилизация налагат необходимостта от нов подход за защита на българските национални интереси. Историческите идеали – запазването на българските национални и културни традиции и тяхното развитие в условията на свръхинформационното общество, не се поставят под съмнение. Търсят се само нови културни, политически и икономически механизми за духовно приобщаване и оцеляване на българската нация не само в сегашните граници на България, но и там, където поради историческите несправедливости, продължава да живее българско население с българско национално самосъзнание и самоопределение - в Добруджа, Мизия, Тракия, Македония, Западните покрайнини, както и в поселенията на българската диаспора. През XXI век България със сигурност ще се развива като демократична държава, а това диктува и основните характеристики на нейната политика - изграждане на независима миролюбива страна върху единно духовно пространство, което в условията на Обединена Европа да доведе до духовно обединение на нацията в европейския смисъл на думата. Това може да се постигне само ако България успее да създаде адекватна на нейните възможности икономика и съответен висок жизнен стандарт. Само тогава България може да се превърне в привлекателен център за живот на всички българи. Определянето на България за пълноправен член в Европейския съюз изисква нейните национални идеали да бъдат в пълна хармония с целите и задачите на съюза.

В една бъдеща Обединена Европа без граници контактите между всички българи ще се осъществяват свободно, а постиженията на българската икономика, образование и култура ще бъдат консумирани от всеки член на нацията. България ще бъде неотменима част от европейската икономическа, културна, духовна и военностратегическа общност. Тя ще продължи да се развива като самостоятелна нация със собствена национална култура, богат български език, запазени и обогатени традиции. Богатството на бъдещия европейски свят, освен общите икономически, политически и духовни процеси, ще се определя и от запазването и развитието на националните специфики.

Новият български национален идеал през 21 век включва в себе си изграждането на свободна, независима, демократична и благоденстваща България – духовна обединителка на българската нация и опора на българите по света. Това значи българската нация да се превърне в морална и материална опора на българите от националната ни

общност - както ония, които живеят в близост до границите на България, така и на ония, от диаспората.

Как се отразява сложната политическа обстановка в остатъчна Югославия на положението на българското малцинство в Западните покрайнини?

С разпадането на бившата югославска федерация и утопичния проект за Велика Сърбия положението на българското малцинство допълнително се усложнява. Държавата вече няма нито средства, нито сили, нито интереси, да издържа бившата комунистическа номенклатура, която живееше на привилегиите си заради това, че държеше населението в покорство. Тази номенклатура обаче продължава да действа по инерция, продължавайки старата система на управление, наложена още през 1920г. От друга страна, в условията на пазарна икономика на общините с българско население им предстои да останат на самоиздръжка. Тъй като те в икономически, географски и транспортен смисъл са изкуствен придатък към Югославия, не могат да се интегрират в икономическата система на остатъчна Югославия поради огромната си отдалеченост от сръбските пазарни центрове. Сръбските инвеститори все повече губят интерес да инвестират в нашия регион. Географското положение на Босилеградско и Царибродско е такова, че тия райони естествено са насочени към българските магистрални пътища и търговски центрове. Останалото българско население има нужда от максимално отваряне на границата и свободни икономически контакти с България, за да може то нормално да живее.

Във вътрешнополитически план сръбското общество продължава да е трагично разделено. На една страна са бившите комунисти и националисти, а на друга – различни демократични партии и кръгове, които ясно си дават сметка за националната катастрофа, в която е попаднала Сърбия. Те се опитват да създадат нова сръбска национална доктрина, която отрича “Начертанието”, минало през разни поправки, но никога не скъсало с крайния сръбски национализъм. Тази доктрина се опитва да придаде истински демократичен вид на Сърбия, съответстващ на времето, в което живеем. Тези сили са още слаби и неединни, но посоката на развитие на нещата е натам. “Начертанието”, продължило близо век и половина, с всичките си превъплъщения и поправки, вече е претърпяло истинско поражение и представлява само исторически спомен.

Остатъчна Югославия също е обхваната от процес на разпадане. След всичко, което се случи в Косово, трудно е да се повярва, че то може да остане в границите на сегашна Югославия. Международната общност днес не е благосклонна да признае независимостта на Косово, но албанското население там очевидно е решено да воюва за нея. Става дума за една млада нация, която е обхваната от един може би закъснял национал-романтизъм, но която има и оправдание, и сили да постигне целите си. В крайна сметка, при решаването на албанският въпрос Европа ще се ръководи не толкова от принципите си, а от интересите си - ако разпадането на Югославия ѝ носи повече полза, отколкото вреда, тя ще го признае.

Черна Гора упорито настоява за възстановяване на своята държавна независимост. Въпреки че там проюгославските течения също са силни, черногорците под 40 годишна възраст са категорични в намерението си да се отделят от Сърбия. Някои европейски страни са против, но признават, че ако черногорският народ по демократичен път се изкаже за независимост, те нямат друг избор, освен да я признаят.

В самата Сърбия също се очертават силни автономистки движения, както във Войводина, така и в областта Санджак. Вместо да влязат в сериозни преговори с тях и да търсят компромисни решения, сръбските националисти отново искат да налагат едностранчиви решения и да ги шантажират с нови регионални разделения, с което очевидно се цели да се потушат истинските проблеми чрез майоризация на малцинствата.

Очевидно е, че за цялостни промени в Сърбия и трайно решаване на етническите проблеми по цивилизован начин, не са достатъчни само политически промени. Самата сръбска нация се нуждае от духовен катарзис и коренна промяна в начина на мислене и поведение. Сръбският културен модел, изграждан през изминалите десетилетия на основите на една консервативна теория за значението и ролята на държавата в сръбското общество, е несъвместим с либералното обкръжение, което обхваща Сърбия от всички страни. Корените на сръбската трагедия навлизат дълбоко в сръбската история, системата на образованието, литературата, кинематографията, църквата и университета, академията на науките, военната доктрина и стопанската система. Великосръбският национализъм като начин на мислене и поведение е проникнал във всички пори на сръбското общество и не може да се преодолее чрез проста смяна на властта в Сърбия. Ще трябва да минат десетилетия, докато сръбското общество напълно се излекува от тази високомерна мания за величие, обхванала цели поколения и да се култивират нормални човешки отношения в Сърбия.

Краят на ХХ век означава и края на Югославия. През този век тя два пъти бе изградена и два пъти бе срутена до основи. Тази изкуствено създавана държава бе отречена и изоставена от своите творци, а нейните конституционни народи тръгнаха по пътя на свободата и независимостта. От днешната дистанция на време причините са ясни и разбираеми - никой не искаше да живее в една недемократична държава, а тя не можеше да се демократизира без да се разпадне.

И след като всички югославски народи и малцинства тръгнаха да напускат Югославия или на висок глас да искат своите права, какво следва да прави българското малцинство в Западните покрайнини? След като всички други народи и малцинства тая страна не удовлетворяваше и я напуснаха дори и с цената на огромни жертви, защо само на българското малцинство трябва да му бъде добре?

Явно, няма начин българското малцинство да остане незасегнато от огромните политически трусове, които обхванаха Европа и Балканите в края на ХХ и началото на ХХІ век. Вече не става дума за една или друга политическа опция, за една или друга политическа воля, а за обективни дадености, за които трябва да държим сметка. Европа, която в началото на ХХ век, изхождайки от егоистичните си интереси, ни наложи да живеем под робство, в началото на ХХІ век е длъжна да ни върне насила отнетата свобода. И не само това - тя е длъжна да ни помогне да изградим една съвременна икономика, която да създаде предпоставки за нашето всестранно развитие и успешно интегриране в региона. Въпросът е по какъв начин да стане това.

Безспорно е, че великите принципи за спазване на правата на човека и механизмите за защита на правата на малцинствата, създадени в рамките на Европейския съюз, изглеждат привлекателно и прогресивно. Ако в случая с българското малцинство в Западните покрайнини те можеха да бъдат приложени, на практика вероятно щяха да представляват оптималния компромис, от който всички биха могли да бъдат доволни: Европа – защото безболезнено ще реши един малцинствен проблем, България – защото ефикасно ще защити своите сънародници и ще утвърди трайни добросъседски отношения с една съседна страна, Югославия – защото ще запази териториалната си цялост и ще се рекламира пред света като страна, която спазва правата на малцинствата и ще укрепи двустранните си отношения с България, българското малцинство – защото ще си създаде условия за всестранно развитие в бъдещето.

Какво предпоставя всичко това?

Даване на декларативни права, които на практика не се спазват, е поредната утопия, задълбочаваща проблема. Спазването на правата предпоставя създаване на съответни правни и политически механизми, с които самите граждани от българска

народност да поемат отговорност за тяхното прилагане на практика. С други думи, за да може българското малцинство да оцелее и нормално да се развива в остатъчна Югославия или както вече ще се нарича тя, трябва да се обезпечат две елементарни условия: едното е – нова форма на политическо и административно устройство на българското малцинство на териториите, определени с клаузите на Ньойския договор, която да му гарантира пълна икономическа, политическа и културна свобода и второто е – максимално отваряне на границата с България за всички видове сътрудничество. С други думи, това значи на българското малцинство да му бъде призната някаква форма на политическа автономия.

За съжаление, тази автономия не може да бъде създадена нито “отгоре” – с решение на най-висшите държавни представители, нито “отдолу” – с граждански натиск от самото малцинство. Първото не може, защото сръбските политици все още нямат нито нужната зрелост, нито нужната честност да признаят историческите си грешки и да признаят и на другите ония права, които иначе искат за себе си. Другото е също невъзможно, защото нито интелигенцията на българското малцинство, нито политиците му имат ясна представа как българското малцинство може да излезе от сегашната криза и да заживее свободно и достойно в новите условия. Те все още не си дават ясна сметка за това, че Сърбия в новите пазарни условия на стопанисване все повече ще губи интерес от една територия, която е присвоена не от икономически, а от чисто военностратегически съображения. Пазарните интереси няма да насочат сръбските инвестиции към Босилеград и Цариброд просто защото това няма да им носи печалба поради отдалечеността от главните сръбски пътни артерии и пазарни средища. С пропадането на утопичния проект за Велика Сърбия сръбските националисти ще еволюират в демократи и постепенно ще губят и сегашните си политически интереси към малцинството, които глвно се проявяват по време на избори.

Въпреки че в досегашната си история българското малцинство не успя да си постави ясни политически цели и програма за тяхното осъществяване, анализът на миналото и настоящето от различни аспекти показва следното:

Първо, в трите досегашни Югославии българското малцинството не успя конструктивно да се интегрира в държавно-политическата и икономическа система, което го доведе до страшно обедняване и го изправи на ръба на неговото физическо оцеляване. Въпреки че липсват ясни и точни изследвания за икономическата експлоатация на българското население в Западните покрайнини, сравнението с другите, приобщени по това време краища към Кралството на СХС, и бедното положение на самото малцинство, са достатъчно убедителни доказателства за това, че Сърбия сурово ограбва това население. Причината никак не е в липсата на лоялност на малцинството към Югославия, а в липсата на готовност от страна на Югославия да запази националната същност на малцинството.

Второ, през цялата си история българите в Западните покрайнини са водили само една единствена борба - борба за повторно обединение с България. Това е исторически факт. Неуспехите им не се дължат на липса на национално съзнание и желание, а на липса на подкрепа от страна на България и Европа. От гледна точка на натрупания досега исторически опит ясно произтича, че българското малцинство нито само е дошло, нито само може да си отиде от нея. Териториалната принадлежност на Западните покрайнини е в ръцете на ония държави, създали в началото на ХХ век Югославия, и които по-късно поставиха принципите, на които почиват международните отношения. Въпреки демократичната си реторика, те не са ни питали искаме ли да влезем в Югославия или не и вероятно няма да ни питат искаме ли излезем от нея или не. Колкото и да е отвратителен, безпринципен и безхарактерен от наша гледна точка този двуличен цинизъм на “големите европейски демокрации”, всеки сериозен политик трябва да разчита на него като на обективна политическа даденост. Европа, която само преди осем десетилетия създаде

многобройни етнически проблеми, днес ни налага собствени решения за тях. Трудно е да се повярва във формулата, че Югославия може да се демократизира, без да се разпадне на етническите си съставки. От друга страна, вече никой не иска да живее в държава, която не е демократична. Между тия две различни крайности българското малцинство трябва да намери своя път и да навлезе в XXI век.

Теоретично съществуват две различни възможности.

Първата, колкото и невяроятна да изглежда от днешна гледна точка, може да се разглежда при евентуалното разпадане на Съюза Република Югославия на две суверенни държави – Сърбия и Черна Гора. В този случай са възможни поне чисто юридически усложнения на положението на българското малцинство, особено ако дотогава политическите усилия за спазването на правата на българите се окажат безрезултатни.

С окончателното разпадане на Югославия престава да съществува субектът по Ньойския договор и той, теоретично, може да бъде обявен за недействителен както от страна на България, така и от страна на Черна Гора, Словения или Хърватско. Някои български специалисти са на мнение, че съгласно международното право, когато една държава изчезне, престават да действат и всички договори, които тя е сключила. Освен това, в международно-правната теория съществува тезата: “*Omnis convento intellegitur rebus sic stantibus*”, според която при сключването на безсрочни международни договори се счита, че те са задължителни само дотогава, докато съществуват обстоятелствата, при които са били сключени. Съгласно това тълкуване, с изчезването на Югославия като международно-правен субект престава да съществува Ньойският договор и България има право да иска неговата ревизия и връщане на Западните покрайнини. С това биха били решени и националните проблеми на българското малцинство и задоволена историческата правда, а великосръбският национализъм би претърпял окончателно поражение и урок никога вече да не посяга на чужди територии.

Основният недостатък на тази теория е, че тя няма почва в съвременните международни отношения. Защото дори и да изчезне Югославия като международно-правен субект и въпреки че отдавна са изчезнали и обстоятелствата, при които е бил сключен Ньойският договор, междувременно настанаха нови международни обстоятелства и договорености, според които европейските държави се задължават да уважават териториалната цялост на страните, участнички на Хелзинкската конференция на ОССЕ.

Но и това е доста дискуссионен въпрос. Видяхме, че и при декларативното залагане на принципите от Хелзинкската декларация в Европа бяха създадени 22 нови държави с реални изгледи в скоро време да бъдат създадени поне още една-две. Същата тази Европа реши, че на малцинствата не бива да се признава правото на самоопределение само заради това, че са малцинства!

Така че основната причина да не бъде поискано връщането на Западните покрайнини е липсата на политическа готовност и поемане на рискове (поне засега) от страна на България. Основните приоритети на българската външна политика са интеграция в Европейския съюз и НАТО. Не е без значение и пословичният вече nihilизъм на българското общество и на българските политици изобщо. България неведнъж е предавала интересите на българското малцинство в Западните покрайнини в името на краткосрочни политически интереси, в името на идеологически догми за върховенството на “класовите над националните интереси” и в името на лъжливото “братско сътрудничество и разбирателство” със Сърбия. Вероятно още задълго от България няма да може да се очаква повече от това, което тя прави днес - принципна защита на правата на българите според международните стандарди и определена финансова и материална подкрепа. Но както и да е, предстоящата реконструкция на Югославия дава поредния исторически шанс положението на българското малцинство да бъде

редефинирано по нов начин. И при евентуалното разпадане на Югославия, и при евентуалното ѝ оцеляване, положението на българското малцинство може значително да се промени както в позитивна, така и в негативна насока. Най-негативно ще бъде, ако в новите условия ефективно не се защитят правата на малцинството и не му се създадат нормални условия за живот. В такъв случай то е обречено на асимилация, обедняване и нарушаване на правата с непредсказуеми последствия.

При позитивно развитие на нещата, дори и ако Европа, САЩ, България и страните наследнички на бивша Югославия, ни наложат да останем в границите на Сърбия (или Югославия), трябва да положим максимални усилия на българското малцинство да му се гарантира съответен политически статус (автономия), която да му даде реални инструменти за пълно и ефективно местно самоуправление, за да могат българите сами да поемат отговорността за осъществяване на своите права и всестранно материално, културно и политическо развитие. Така стигаме до втората възможност българското малцинство да изнамери оптималния начин за живот в бъдещите демократични политически условия на Балканите. За съжаление, от днешна гледна точка, и за тази възможност може да се говори с безброй уговорки.

Първо, политическата програма за автономия на българското малцинство, поне засега, не съществува нито в самото малцинство, нито във високите институции на държавната власт като модел за решаване на етническите конфликти. Под влиянието на консервативната националистическа теория сръбските политици и огромна част от сръбското обществено мнение под борба за автономия все още подразбират сецесионизъм и сепаратизъм, а не политическа форма за интеграция в държавата и обществото. Дори и най-демократично ориентирани сръбски политици в подсъзнанието си носят опасението, че ние можем да им избягаме, ако не ни държат здраво затворени в клетка. Вероятно този страх идва от начина, по който са ни придобили. Имайки предвид всичко това, особено полицейската атмосфера, в която живеят българите, много е трудно българското малцинство да бъде мобилизирано за такава политическа цел. Огромна част от политически мислещата интелигенция на българското малцинство изживява себе си, членувайки в сръбските политически партии, с лъжливата надежда, че положението на малцинството може да се подобри с проста смяна на властта на местно равнище и победата на демократичните сили в Сърбия. Те явно изпускат факта, че положението на малцинството константно се влошава, независимо от честата смяна на режимите в Югославия. По правило всяка смяна на властта в Югославия донася все по-трудни условия за живот на българското население и то все повече обеднява и намалява. От друга страна ДСБЮ, като единствена национална партия на българите в Югославия, не успя да се наложи като водеща политическа сила с ясна визия за бъдещето на българското малцинство. Другите малцинства в Югославия като албанското, бошняшкото и унгарското си поставиха ясни и дългосрочни политически цели за автономия в рамките на Югославия.

Българското малцинство, което е исторически обособено и има своя точно определена с международен договор територия, своя национална и културна самобитност, свои природни богатства, свои специфични икономически интереси и собствен горчив исторически опит, има всички оправдателни причини да поиска автономен статут от Югославия и нито един влиятелен международен фактор не може да му откаже подкрепата си.

Основният проблем е, както вече споменахме, в това, че национално мислещата интелигенция на българите в Югославия трудно еволюира в начина на мисленето си. Тя все още се блъска в различни крайности: от комунистическите лозунги за “братство и единство”, теорията на заговора срещу сръбския народ, до разни опростени виждания за

“Балкани без граници” и интеграция в Европа. Едни искат да прескачат мъчителния процес на осъзнаването и съзидателната работа чрез опростени глобалистки и космополитски теории, други залагат на “демокрацията” не като на нов начин на мислене и поведение, а просто като на “нова” идеология със старо съдържание, трети се опитват с разни дребни машинации да симулират промени.

От друга страна, след 5 октомври 2000г. в Белград, повече под външен натиск, отколкото от осъзнатата необходимост за решаване на проблемите, се заговори за правата на малцинствата. Разни неправителствени организации, независими интелектуалци и някои политици заговориха за необходимостта от спазване на правата на малцинствата не толкова като начин на решаване на реалните проблеми в обществото, а като условие за членство в Съвета на Европа! Беше пуснат в оборот проектозакон за защита на малцинствата. Сръбските политици изведнъж се изправиха пред една нова материя. Те заговориха най-общо за корпуса от граждански и малцинствени права, които бяха записани в Рамковата конвенция за защита на малцинствата, но не и за начина, по който те трябва да бъдат приложени на практика. Сръбските политици си останаха в рамките на либералната теория, според която за защита на правата на малцинствата е достатъчно да бъдат защитени индивидуалните права, каквито са: равнопоставеност пред закона, свободно национално определение, право на свободен избор на лично име, право на малцинствен език, право на своя култура, право на национални символи, на информиране на майчин език. Нацията, както и религията, бе сложена в рамките на частната сфера!

Принципите от Рамковата конвенция се тълкуваха буквално и догматично. Липсваше креативен подход в търсенето на начините за тяхното конкретно прилагане в нашите условия. Така формалното залагане за правата на малцинствата, както и законите, които се предлагаха в тази област, се превърнаха в политически декларации без съдържание.

От гледна точка на българското малцинство тези определения, под условие да бъдат пренесени в закони и под условие да бъдат приложени на практика, могат да донесат само частични и то предимно козметични промени. Главно поради специфичните исторически, културни, икономически, географски и други особености, които изискват проблемите на българското малцинство да бъдат решени по начин, гарантиращ не само националната и културна идентичност на българите, но и елиминиращ всякакви други възможности от икономическа експлоатация и политически натиск от страна на държавата, а от друга страна да гарантира всички условия за свободно развитие на пазарната икономика и демокрацията.

С оглед на всичко, казано дотук, могат да се изведат следните заключения:

1. Българското малцинство в Западните покрайнини е сериозно засташено от грубо нарушаване на човешките и малцинствените права и е поставено в много тежко социално-икономическо положение, което само по себе си е заплаха както за самото малцинство, така и за стабилността в региона.
2. В изменените политически условия, настанали с разпадането на бивша Югославия, демократизацията на политическия живот и необходимостта от действаща пазарна икономика, българското малцинство се нуждае от нов политически статус, който да му гарантира осъществяване на практика на малцинствените права и нормални условия за живот.
3. Българското малцинство на този етап няма достатъчно организирани политически сили да се пребори за автономен политически статут, който да му гарантира осъществяване на практика на малцинствените права и нормални условия за живот. Още повече, към днешна дата, малцинството не е политически и културно подготвено да поеме управлението си в собствени ръце.

4. Тъй като Югославия е застрашена от разпадане и се налага нейната реконструкция или окончателно изчезване като държава, необходимо е да се сезират всички вътрешни и международни фактори, които са участвали в създаването на българското малцинство в Западните покрайнини и други, които имат интерес от опазването на мира и стабилността в региона, с цел да се намери оптималната формула, която да гарантира на това малцинство правата, съобразно съвременните стандарти за правата на малцинствата и неговите специфични нужди, и да се предотврати негативното развитие на нещата с непредсказуеми последици.

Имайки предвид, че българското малцинство е било създадено с международно участие; че дълги десетилетия е било управлявано със силови методи на управление; че срещу него е водена много перфидна и коварна политика на национална асимилация, която е оставила трайни последици в начина на мислене и поведение сред по-голяма част от населението; че в сръбския народ все още преобладава консервативният начин на мислене и поведение, според който всеки опит за защита на правата на малцинствата се посреща едва ли не като опит за сецесия и нарушаване на териториалната цялост на страната и накрая, че на самата Югославия ѝ предстои да бъде коренно реформирана или заличена и имайки предвид редица други фактори, за които вече говорихме, смятаме, че оптималното решение за българското малцинство в Западните покрайнини за следващите две-три десетилетия е да му бъде наложена автономия с елементи на кондоминиум (с международно участие).

В управлението на една такава автономия би трябвало да вземат участие представители на страните, наследнички на Югославия, България, Съвета на Европа и представители на самото малцинство. Това управление на първо време би трябвало да гарантира сигурността на малцинството, да му помогне да преодолее историческите стресове и да му окаже определена икономическа и финансова подкрепа, за да може то икономически да се включи в новите интеграционни процеси на Балканите, независимо от сегашните държавни граници и да започне диалог за създаване на политическа рамка, в която да живее малцинството.

Паралелно с това би трябвало да се водят сериозни политически преговори, докато се постигне споразумение за окончателния вид на автономията. В този смисъл може да се използва европейската практика на испанските, италианските, белгийските или скандинавските автономии. Това би могло да бъде истинска проверка за Сърбия колко тя наистина е готова да се разграничи от миналото и на практика да приложи европейските критерии за правата на малцинствата. Никак няма да ѝ бъде лесно, но това е част от нейния път към Европа, който не може да бъде заобиколен, а трябва да се извърви. Но това е и нашият път, не само към Европа, а към бъдещето на младите поколения.

Основната цел на автономията на българите в Западните покрайнини не е никаква “териториализация” или “първа стъпка към отцепление”, а просто създаване на политически инструментариум за местно самоуправление и предотвратяване на всички възможности за политически манипулации от страна на мнозинството.

Автономията на българите в Западните покрайнини може да се установи с нова Конституция на Югославия или Сърбия в зависимост от бъдещето на държавата; с двустранен договор между България и Югославия (Сърбия); с нов международен договор след разпадането на Югославия. Въз основа на една от тия три възможности трябва да се донесе Устав (Конституция) на Западните покрайнини, със законна сила, гарантиращ една политическа рамка, в която да могат да бъдат защитени правата и интересите на българското малцинство в новите политически условия.

С този Устав трябва да се регулират основните контури на бъдещето политическо устройство, в което да живее малцинството, каквито са например:

1. Територия на Западните покрайнини, разделение на общини, право на пребиваване в Западните покрайнини.
2. Тристепенни органи на властта в Западните покрайнини: а) Покраинско събрание на Западните покрайнини, изпълнителен орган, избран от него, Председател; б) Общински събрания, изпълнителни съвети, кметове на общините; в) Селски събрания, изпълнителни съвети, селски кметове.
3. Всички органи на властта трябва да се избират непосредствено с общо и тайно гласуване по пропорционалната избирателна система с петгодишен мандат.
4. Покраинското събрание да има право да донася закони в следните области:
 - Правила, които се отнасят до начина на работата и правомощията на изпълнителните и представителните органи на властта в покрайнината на всички равнища.
 - Седалище и административно устройство на покрайнината.
 - Предучилищно, основно и средно образование на български език (основни и средни училища, гимназии, научни, педагогически, специализирани, технически, висши образователни и училища по изкуствата).
 - Използване на български език в администрацията и правосъдието.
 - Църкви и вероизповедание на български език.
 - Топоними, имена на градове, улици, населени места, училища, институции.
 - Защита и опазване на историческо, художествено и национално наследство.
 - Строеж, откриване, поддържане на училища, читалища, висши учебни заведения, институции и музеи от интерес за културата на малцинството.
 - Откриване и поддържане на радио и телевизионни предаватели на български език.
 - Защита на околната среда, спорт и физическа култура.
 - Общи строителни и стопански планове на равнището на покрайнината и общините.
 - Занаятчийство, строителство, панаири и пазари, минодобив, лов и риболов, пътна мрежа, водопроводни системи, комуникации и транспорт.
 - Селскостопанско производство, горско стопанство, стоковъдство, туризъм, защита от природни бедствия, национализиране на вещи и обекти от национално значение.
 - Търговия, включително и външна, търговски фирми, магазини.
 - Трудоустрояване, работнически книжки, категории и квалификации на работниците, обучение на работа.
 - Здравеопазване, обществена чистота, използване на водите.
 - Банково дело – откриване, трансфер на банки или други кредитни институции от значение за покрайнината.
 - Кадастрални книги, социална политика, дарителски, добротворни и други акции за социално слаби, инвалиди и болни.
5. Цялата държавна собственост на територията на Западните покрайнини трябва да премине в собственост на покрайнината. Следователно, тя трябва да разполага: с общински и регионални пътища, автомагистрала, железопътни линии, води, мини, каменоломи, гори, обекти, предназначени за обществено ползване, с изключение на ония, които са предназначени за отбрана.
6. На покрайнината трябва да принадлежат 9/10 от митническите облагания, които се събират на граничните преходи с България. Покрайнината да има право да налага данъци на своя територия на транзитно преминаване, на извънредни приходи, на хазартни игри и на тютюна.
7. Покраинското събрание трябва да има право да гласува бюджет на годишно ниво.
8. Отношенията между държавата и покрайнината да се регулират със специален закон.

9. В правосъдието задължително да се използва български език с персонал от територията на покрайнината. Правомощията на съда да обхващат: граждански, наказателни, социални и процесуални спорове, за които важат законите на покрайнината на всички инстанции.

10. Субвенциите (субсидиите) от страна на държавата да бъдат двойно по-големи в сравнение с другите общини.

11. Политическата система да бъде организирана на основите на демокрацията и плурализма.

Това в общи черти може да бъдат основните контури на политическата рамка, в която да бъдат решени проблемите на българското население в Западните покрайнини, доколкото международните фактори, България и страните, наследнички на бивша Югославия, се съгласят този проблем да бъде решаван в рамките на днешна Югославия или евентуална нова държава, която да бъде създадена на нейните основи.

По този начин може да бъде опазена и възстановена националната и културната идентичност на българското население, а с общи усилия и помощ на международната общност, България и страните, наследнички на бивша Югославия, Западните покрайнини биха могли да се превърнат в икономически просперираща област, която не само да осигури добър живот на останалото българско население, но и да стане притегателен център за завръщане на много българи, които по стечение на обстоятелствата са били принудени да напуснат родните си краища и да емигрират в различни посоки. Веднъж завърнали се, те от своя страна ще могат да дадат нов тласък към общото преодоляване на тежкото историческо наследство.

Колкото и идеалистично да звучи това, с оглед на наистина трагичната действителност и общата апатия, от която са обхванати българите в Западните покрайнини, с малко повече усилия на българската дипломация да придобие подкрепата на някои европейски държави и институции за един такъв проект, Западните покрайнини биха могли да бъдат спасени и да бъде предотвратено превръщането им в нова кризисна точка на Балканите. Защото в общата националистическа истерия, която бе обхванала югославското общество по време на гражданската война, българското малцинство бе едно от редките, което успя да запази спокойствие в тази част на региона. Това би трябвало да бъде оценено от всички фактори, които имат интерес от мира в тази част на региона. Ще бъде много опасно, ако всички други малцинства и народи в бивша Югославия, които заложили на насилието като средство за политическа борба, постигнат целите си, а българското малцинство, което заложи на цивилизованите методи, не постигне нищо. Това ще бъде директно насърчаване на насилието и тероризма като средства на политическа борба с непредсказуеми последици и за малцинството, и за България, и за Югославия, и за целия регион. Така че малко повече превантивна дипломация никому няма да е от вреда.

В този смисъл най-голямата и най-отговорната работа предстои да бъде свършена от българската дипломация. Не само защото това е неин морален дълг, а преди всичко защото това е неин национален интерес. Едно потиснато, обедняло и озверено население на нейната западна граница е непредвидимо в действията си. Насилието, породено от липса на свобода, винаги е най-страшното насилие в историята на човечеството. Евентуални безредици в Западните покрайнини биха могли коренно да объркат плановете на България за членство в Европейския съюз и НАТО.

Вече са налице всички социални предпоставки за избухването на такива безредици – населението е страшно обедняло, безработицата е огромна, разочарованието в сръбската демокрация все повече нараства – остава само бариерата на страха, а страхът е твърде относително и крехко нещо в психологията на масите. Именно с цел да се предотврати негативното развитие на нещата, българската дипломация трябва да постави въпроса за съдбата на Западните покрайнини след разпадането или евентуалното реконструиране на

днешна Югославия. Има много примери, когато по такъв начин са решавани сериозни национални спорове.

Така например Италия, в желанието си да асимилира германското малцинство в Южен Тирол, върши сериозен натиск върху него. След Втората световна война съюзниците отхвърлят идеята за връщането на Южен Тирол на Австрия. Следва Парижкото споразумение от 1946г., след което Италия приема първия устав за автономията на Южен Тирол като единствен регион, в който с административни разграничения е осъществено италианско мнозинство. След настъпилите вътрешни размирици Австрия поставя проблема пред ООН, която гласува Резолюция 1497/XV, с която задължава Италия да преговаря с Австрия за всички различия, относно Парижкото споразумение. След дълги преговори е постигнато споразумение за разширяване на автономията на Южен Тирол, заради което е необходима промяна в италианското законодателство.

По подобен начин, с посредничеството на Обществото на народите, е решен спорът между Швеция и Финландия за Оландските острови, който също е довел до споразумение за тяхната автономия.

Има редица други примери, когато с международно посредничество и взаимни компромиси задоволително са решавани подобни спорове, ако не за постигане на пълна свобода, то поне за по-сносни условия за живот.

Въпреки че в случая с Югославия има един коренно различен момент, а именно - съдбата на Западните покрайнини е тясно обвързана с бъдещето и съдбата на самата държава, т.е. дали тя ще просъществува и за в бъдеще като международно правен субект, в разговорите за съдбата на българското малцинство трябва без всякакви предразсъдъци да се разглеждат всички възможни варианти.

Едно обаче е съвсем сигурно - самото българско малцинство трябва да се мобилизира около единствена политическа програма, изградена върху подробен анализ на историческият опит, сегашното положение, основните принципи на международното право и конкретната политическа обстановка, в която то се намира днес.

Българите в Западните покрайнини и особено техните политици трябва час по-скоро да се простят с илюзиите си, че с развъждането на сръбски политически партии и боричкане за общинска власт могат да бъдат решени сложните проблеми на българското малцинство. Ние се нуждаем не само от промяна на общинската власт, а от коренна промяна на политическия си статут.

Във всеки случай проблемите на малцинството не могат да се избегнат поради следните политически дадености:

Първо, влизането на България в Евро-съюза и НАТО е приоритетен национален интерес за България. Едно от условията за това е страните членки да нямат спорове със съседите си. Значи, пътят на България към Европа, покрай всичко останало, е обусловен и от решаването на проблемите на българското малцинство в Югославия, които в двустранните отношения с Югославия се поставят като спор. Това трябва да накара българската външна политика да настоява за по-скорошно и справедливо решаване на проблемите на българското малцинство. Освен това, българското обществено мнение непрекъснато държи открит проблема. В условията на свободата на медиите е просто невъзможно този проблем да бъде изоставен.

Второ, спазването на правата на малцинствата е едно от задълженията на Югославия, приети в Дейтън и също много важно условие за повторна реинтеграция на Югославия в световните финансови и търговски асоциации, без които няма изход от сегашната икономическа и политическа криза. И това трябва да е приоритетен национален интерес на Югославия, въпреки че тук събитията са непредсказуеми.

Трето, европейските страни са решени да защитават съществуването и правата на националните малцинства като едно от съществените условия за мира и стабилността на континента. Проблемите на малцинствата днес са проблеми на европейската интеграция, а това е нужда и интерес на всички европейски страни.

Значи, факторът България и факторът Европа действуват в полза на българското малцинство. Не така стоят нещата с най-важният фактор – Югославия. Анализът на предишната и сегашната политика на Югославия показват, че тя се ръководи предимно от националната програма за Велика Сърбия и интересите на сръбския народ така, както са поставени в тази програма. С тази цел се провежда асимилационна политика спрямо българското малцинство. Докато се води тази политика, българското малцинство е обречено на борба за собствената си национална идентичност.

Теоретично, българското малцинство би могло да оцелее в рамките на Югославия само ако тя бъде устроена по модела на гражданското общество в развитите европейски страни и САЩ. За съжаление, днес в Сърбия такава гражданска политическа опция не съществува. Налице са консервативна левица, която на всяка цена иска да остане на власт и консервативна десница, която също така на всяка цена иска да дойде на власт. Трета политическа сила, която да се застъпва за реформи, които да разрешат етническите противоречия, засега няма. И не е реално в близко бъдеще да се очаква появяването на такава политическа сила в условия, когато екстремните великосръбски националистически партии с явни териториални претенции към съседните страни имат безспорен успех в Сърбия. Явно е, че сръбският народ, интелигенцията, учените, политиците - всички все още мечтаят за Велика Сърбия.

Малцинствата в Югославия изобщо, включително и българското, биха могли да имат някакво бъдеще само ако сръбското общество се демократизира. Но затова са необходими дълбоки културни промени, които изцяло да обхванат обществото. Не е реално обаче да се очаква демократизация на общество, в което властта държи с насилие над два милиона несръбски граждани, защото същият административно-полицейски механизъм, който потиска албанци, унгарци, власи, българи и други, потиска и демократизацията на обществото и властта. Докато 36% несръбско население в Сърбия е застъпено само с 5% в Парламента на Сърбия, етническите проблеми ще продължават.

Същественият въпрос на югославската криза е - може ли една насилена създадена държава в миналото да се запази със свободно изразена воля на нейните граждани днес? Не се наемам да давам окончателен отговор на този въпрос, за него ще се произнесе времето, но примерите с разпадането на СССР, Чехословакия и бивша Югославия са достатъчно показателни в тази насока. Във всеки случай съдбата на Югославия ще зависи от готовността ѝ да намери цивилизирано решение на етническите проблеми без идеологически предразсъдъци по отношение на държавния суверенитет.

Защитата на малцинствените права днес е неделима част от международната защита на човешките права. Отношението към националните малцинства е критерий за толерантност и демокрация във всяка държава. Основните принципи на международното право изискват защита на националните права. Това се потвърждава и от Конституцията на Република Сърбия от 1990г. /чл. 8, 32, 123/, както и от Конституцията на Югославия от 1992г. /чл. 45 – 49/, но това до голяма степен не се зачита. Трудно е да се повярва, че със смяната на Милошевич правата на малцинствата автоматично ще почнат да се зачитат, ако затова няма достатъчно външни гаранции.

Въз основа на всичко това заключението се налага само. Българското малцинство в Югославия може да има бъдеще само ако: първо, Сърбия изцяло се демократизира и отвори за проблемите на малцинствата без всякакви предразсъдъци по отношение на държавния суверенитет; второ, ако България и международната общност категорично

настояват да се спазват неговите права и трето, ако политическите представители на малцинството свободно и достойно, без всякакви задръжки и комплекси, дефинират и упорито защитават интересите на малцинството. Това е пътят на разума, всичко друго е стихия.

Но съдбата на българското малцинство в Югославия е преди всичко в собствените му ръце, в ръцете на неговите политически представители и национално мислещата интелигенция. Именно затова българското малцинство днес, повече от всякога, има нужда от силна, демократична политическа организация и от свободна, национално мислеща интелигенция, която твърдо и последователно да отстоява интересите му.

Босилеград, 14. 02. 2002г.

И з п о л з в а н а л и т е р а т у р а :

- Лазаров, Ив., Пл. Павлов, Ив. Тютюнджиев, М. Палангурски. Кратка история на българския народ. С., 1993.
- Константинов, П. История на България. С., 1993.
- Мичев, Д. Македонския въпрос и българо-югославските отношения 9 септември 1944 – 1949. С., 1995.
- Спасов, Л. България, Великите сили и балканските държави 1933 - 1939г. С.,1993.
- Петров, М. Национално-освободителното движение в Западните покрайнини 1919 – 1934. С., 1995.
- Димитров, Т. Босилеградският край в сръбската експанзия към българските земи до 1920 година. Кюстендил,1996.
- Стоев, Р. Босилеградски партизански отряд “Георги Стойков Раковски”. Кюстендил, 2001.
- Тодорова, Зд. Прикриващото пиянство в Ньой. С.,1994.
- Трайков, В. Националните доктрини на балканските страни С., 2000.
- Михайлов, Ив. Спомени. том III, С., 1998.
- Миланов, М. Забравени български земи. С., 1994.
- Пенев, Б.Сръбският шовинизъм. С., 1995.
- Николов Р. Дипломация на четири очи.С., 1995 .
- Андри Пози. Войната се връща. С., 1992.
- Кристоф Долбо. Пансърбизмът ракът на Югославия. С., 1995
- Програма на ДСБЮ – 1991.
- Сборник от международни документи. Център по правата на човека – ООН. Ню Йорк, 1992.
- Рамкова конвенция за защита на правата на малцинствата. Сп. Демократически преглед, бр. 1, 1995.
- Българите извън България, Научен център Диалог. Бургас, 1996.
- Българска национална доктрина. Първа част. С., 1997.
- Николов, Ив. Западните покрайнини между национализма и nihilизма. в-к Македония, С., 1996.
- Николов, Ив. Агонията на Западните покрайнини. в-к “Демокрация”, С., 1994.

- Николов, Ив. Бугари у Југославији. лист “Демократија”, Бр. 1-4, Београд, 1997.
- Nenaučena lekcija – srednjoevropska ideja i srpski nacionalni program, Helsinski odbor za ljudska prava, Lazar Vrkić, Beograd.
- Samoopredeljenje između autonomije i otcepljenja – Helsinski odbor za ljudska prava, Beograd 1998 g.
- Nacionalne manjine u Srbiji – Helsinski odbor za ljudska prava, Beograd 1999 g.
- Ustavno pravo – prof. dr. Jovan Đorđević – Beograd – 1982.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод

- 1. Създаване на българското малцинство в Югославия**
- 2. Българското малцинство в Кралство Югославия**
- 3. Българското малцинство във федеративна Югославия**
- 4. Българското малцинство и разпадането на Югославия**
- 5. Българското малцинство в XXI век**

ИВАН НИКОЛОВ

БЪЛГАРИТЕ В ЮГОСЛАВИЯ
ПОСЛЕДНИТЕ ВЕРСАЙСКИ ЗАТОЧЕНИЦИ

българска
първо издание

научен редактор: н. с. III ст. Ангел Джонев
технически редактор: Ивелина Джонева

формат:
печатни коли:
ISBN

КОРИЦА (гръб)

Иван Любенов Николов е роден на 14 март 1959г. в село Ресен, Босилеградско, само на стотина крачки от българо-югославската граница. Има тежка лична съдба: едва шестмесечен, заболява от детски паралич, който оставя трайни увреждания върху здравето му. Движи се трудно, с патерици. Въпреки това, той успява да надмогне болестта и да израстне до една от най-известните личности на българското национално движение, появило се в началото на деведесетте години на ХХ век в Западните покрайнини.

Завършва задочно основно училище и гимназия и пак задочно следва право в Белград и Ниш. Написал е няколко стотин статии за проблемите на българското малцинство, пръснати в различни български, сръбски и някои чуждестранни вестници. Той е един от духовните творци на Демократичния съюз на българите в Югославия. Написал е стихосбирките - “Ничии хора, “Прокудени стихове” и “Послание към Тангра”. Носител е на наградата на Сдружението на българските писатели за поезия с родолюбива тематика.

От 1997г., с група съмишленици, усилено работи за създаването на Българския културно-информационен център “Цариброд” в Босилеград и става негов председател. С подкрепа на българската държава и родолюбиви български културни дейци, в рамките на центъра, развива мащабна дейност за възраждането на националния дух и културата на българите в Босилеград. Безкомпромисно защитава правата и интересите им и разобличава същността на великосръбския национализъм. Паралелно с това редактира списанието “Бюлетин”, забранено по време на режима на Милошевич и отново задвижено след падането му. Въпреки бурните събития, които следват разпадането на Югославия, и натиска на официалната власт, на който е подложен, Иван Николов успява да се промъкне през опасностите и да продължи своята възрожденска дейност.